

**ЭТИГЭЛЫН
ХАМБЫН
ЗАХЯАНУУД**

23 Н.

**“НАЙРАМДАЛАЙ ДУГЫ”
ЭЛДЭБ ЯНАНАЙ ХҮҮГЭДЫЕ
НЭГЭДҮҮЛЭЭ**

24 Н.

1921 оной
декабрин
21-нээ гарана

Буряад ҮНЭН

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Бүгэдэ арадай сонин

2013 оной
мартын 14
Четверг

№ 10 (21909)
(824)

Гарагай 5
www.
burunen.ru

Буряад
Унэн

**Магазин
«Богатырь»**

Мужская одежда
больших размеров от 60 до 84 р.

ТЦ «Магнат» 2 этаж

**«САГААЛХА-2013»
мүрысөөн ээлжээтэ
бүхэнуудые тодорлуулаа**

Үргэлжэлэлынь **2 Н.**

**Магазин
«ПЫШНАЯ КРАСАВИЦА»**

Одежда и белье
для женщин больших размеров
от 60 до 84 р.

ул. Столбовая, 56. ост. Химчистка

**ОФИСНАЯ
МЕБЕЛЬ**

СКИДКА
10%
НА ВСЕ

В НОВОМ САЛОНЕ

ул. Сахьяновой, 9 (Фабрика мебели) Т. 43-90-10

Буряадай Правительство: хүгжэлтын шэглэл

РЕСПУБЛИКЫН ЭЛҮҮРЫЕ ХАМГААЛГЫН ҮАЛБАРИ НИЛЭЭД ҮАЙЖАРУУЛАГДАА

“Элүүрые хамгаалгын үалбари үайжаруулга” гүһэн федеральна программн бэлүүлэгдэжэ эхилһээр, хоёр жэл үнгэршэбэ. Энэ хүгасаада республика руу 4 миллиард 300 миллион түхэриг шэглүүлэгдэһэн байна. Буряадай эмшэлэлгын 60-аад шахуу эмхи зургаан, тэрэ тоодо Улаан-Үдэ хотын 6-дахи поликлиникэ болон 4-дэхи больница тус мүнгэнһөө хүртэлсөө юм. Тиин социальна политикын талаар Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Владимир Матханов хэр ашаг үрэтэйгөөр мүнгэн зөөри ашаглагдааб гэжэ шалгаа.

Мүнгэн гурбан шэглэлээр һомологдоо гэжэ һануулая: материально-техническэ бааза үайжаруулга (капитальна заһабарилга, тоног түхээрэлгээр хангалга), мэдээсэлгын онһон аргууды нэбтэрүүлгэ (хүдэлмэрийн газарнууды автоматшуулга, видеоконференц-холбоо тодхолго), медицинскэ туһаламжа үзүүлэлгын дүримүүды нэбтэрүүлгэ (салин түлбэри дээшэлүүлгэ, эмүүдээр гүйсэд хангалга).

6-дахи поликлиникэ хадаа 19 филиалтай аргалалгын тон ехэ эмхи зургаан болоно. Тэрэ аяар 89000 хүниие, тэрэ тоодо 21000 хүүгэды хангадаг юм. Тус программн ашаар эндэ капитальна заһабарилга хэгдээ, лабораторидонь автоматизированн анализаторнууд худалдан

абтаа, регистратурань мүнөө үеын эрилтэдэ тааруулагдаа, 74 автоматизированн хүдэлмэрийн һуури эмхидхэгдээ, хүдэлмэрилэгшэдэй салин дээшэлүүлэгдээ.

Поликлиникын ахамад врач Наталья Бухольцевагай онсолһоор, регистратурань мүнөө электрон түхэлэй амбулаторно картануудай хадаглаанай газар болгогдожо байнхай. “Врачта ерэхын тула электрон аргаар бэшэлгэ нэбтэрүүлэгдэнхэй. Хонхондолгын түбтэй (call-центр) сэхэ холбоотой хоёр инфомат, гурбан телефон хүдэлнэ, - гэжэ тэрэ хэлээ. – Электрон регистратурын ашаг үрэнэ арсашагүй ехэ, хүн зоной ута ээлжээнүүд эгсэ доошолоо”.

Даб дээрээ хонхондолгын түб врачта бэшүүлхээ ханаһан хүн зоной 60 процентые хангана. Зүгөөр саашадаа энэнь бага болоһоор болохо зэргэтэй. Юуб гэбэл, мүнөө терапевт компьютераар хангагдаһан хадаа, үбшэнтэниие ямаршы врачта гү, али ямар нэгэн шэнжэлгэдэ кабинетһэнь гарангүй, сэхэ эльгээхэ аргатай. Даб дээрээ республика дотор 1500 иимэ хүдэлмэрийн һуури эмхидхэгдэнхэй. Харин 2018 он болотор терапевт болон тэрээндэ туһалдаг медицинскэ сестра бүхэн компьютераар хангагдажа, бүхыдөө иимэ хүдэлмэрийн һууринуудай тоо 6000 хүрэхөөр хүлээгдэнэ. Гадна жэлһээ жэлдэ интернетээр врачта бэшэгдэхэ аргатай зоной тоо олошорно ха юм.

Владимир Матханов тус поликлиникын 2-дохи филиалда болоһон хубилалтанууды баһа сэгнэһэн байна. Филиал Кирзавод, Дээдэ Онгостой, Солнечный болон Зеленхозой ажаһуугшадые хангадаг. Эндэ баһа инфомат, электрон регистратура, автоматизированн хүдэлмэрийн һууринууд, мүн аптечнэ пункт нээгдэнхэй.

Хотын 4-дэхи больницада программн ашаар телемедицинскэ түб эмхидхэнхэй. Тэрэнэй ашаар республикын дэбүсхэр дээрэ болон бусад регионуудай аргалалгын эмхи зургаануудтай харилсахаар. “Даб дээрээ республикыннай 8 газарта иимэ хэрэгсэл тодхогдонхой. Саашадаа аргалалгын бүхы эмхи зургаануудта телемедицинскэ түбүүд бии болгодохо. Тиигэжэ врачууд бэе бэетээ холболдожо, дүй дүршэлөөрөө, заабаринуудаараа андалдажа, хүндэ

үбшэнтэндэ түргэн шууд туһаламжа үзүүлхэ аргатай болохо. Энээнһээ урид врачууднай телефоноор лэ харилсадаг байгаа”, - гэжэ элүүрые хамгаалгын министрэй нэгэдэхи орлогшо Виктория Нихланова хэлээ.

Больницын ахамад врач Тамара Бидагаева 31,8 миллион түхэригтэ компьютерна томограф харуулаа. Тус аппарат минутын туршада 64 рентгенэй снимок хэдэг. Мүнөө дээрээ Буряадта эгээл эрхимынь юм. “Энэ томограф элдэб янзын үбшэнүүды таниха талаар үргэн арга боломжотой. Зүгөөр зүрхэ-һудалай үбшэнүүды шэнжэлхэнь тон сэнтэй”, - гэжэ ахамад врач хэлээ.

Эдэ бүгэдые хараһанайнгаа һүүлдэ Владимир Матханов элүүрые хамгаалгын үалбариие үайжаруулгын программа нилээд ашаг үрэтэй байба гэжэ тобшолоо. Тус программа 2011-2012 онуудта бэлүүлэгдэхээр хараалагдаһан аад, һайн дүнгүүды харуулан регионуудта, тэрэ тоодо Буряадта байгша ондо үргэлжэлүүлэгдээ юм гэжэ һануулая. Тиигэжэ нэмэлтэ 276 миллион түхэриг республика руу шэглүүлэгдээ. Зун болотор программн хэмжээ ябуулганууд гүйсэд дүүргэгдэхэдэнь, элүүрые хамгаалгын үалбариие үайжаруулгын республикын программа хүсэндөө орожо, 2018 он болотор бэлүүлэгдэхэ юм.

Дыжит МАРХАДАЕВА.

БАЙГАЛЫЕ БУЗАРЛАДАГ БЦБК ОДООЛ ХААГДАБА

Мартын 9-дэ Эрхүү хото шадар Байгал далайн мүнөөдэрэй, ерээдүйн байдал тухай ехэ зүбшэн хэлсэлгэ үнгэргэгдэбэ.

Эндэ Эрхүү можын байгаалиин нөөсөнүүдэй болон байгали хамгаалгын министр Олег Кравчук, Эрхүүгэй Олоонитын палатын түрүүлэгшэ Виктор Кузеванов, ниитэ эмхинүүдэй түлөөлэгшэд болон сурбалжалагшад хабаадаа юм. Зүблөөнэй ажалые «Terra Viva» гүһэн уласхоорондын бүлгэмэй түрүүлэгшэ, мэдээжэ Николай Дроздов хүтэлбэрилөө.

Тиин эгээл шухала асуудал — БЦБК-е халга. Эрхүү можын захиргаанай зүгһөө Олег Кравчук тус комбинат хаахын тула ехэ ажал ябуулагдаа гэжэ онсолон тэмдэглээ. Комбинатай ажал болжуулажа, орондонь ондоо, ВДНХ-да адлирхуу үзэсхэлэнэй талмай, экзопарк байгуулха тухай хэлсээн абтагдаа. Россиин Байгаали хамгаалгын министерство энэ дурадхалы дэмжэжэ, БЦБК хааха тухай шийдэхэбэри абтаһан байна.

Баира БАЛЬБУРОВА.

“САГААЛХА-2013” МҮРЫСӨӨН ЭЭЛЖЭЭТЭ БҮХЭНҮҮДЫЕ ТОДОРУУЛАА

Эрхүү можын, Забайкалийн хизаарай, Тыва Республикын, Монголой болон Буряад оронной зургаан зуун барилдаашад КСК соо үнгэргэгдэһэн бүхэ барилдаагаар “Сагаалха” гүһэн заншалта мұрысөөндэ хабаадаа. Нээлгын баяр ёһололой үедэ Россиин Буддын шажанай заншалта Сангхын толгойлогшо ХХIV Бандида Хамба лама Дамба Аюшеев тамиршадые амаршалаа.

15 жэлэй туршада эмхидхэгдэжэ байһан “Сагаалха” мұрысөөндэ хэдэн мянган барилдаашад хабаадаа, - гэжэ Хамба лама хэлээ. – Тамиршад бэлиг шадабаритай, тэсэбэри ехэтэй, нугаршагүй зоригтой байһанаа гэршэлнэ. Энэнь саашанхи ажабайдалдань тон хэрэгтэй”.

Залаар дүүрэн сугларһан харагшад, хаба шадалаа туршахаяа олоор ерэнэн тамиршад бүхэ барилдаанай бултанай анхарал татадагы гэршэлнэ.

63 килограмм шэгнүүртэ Мунко Табутаров болон Константин Цыреновэй хабаадаагүйшые һаа, нилээд ехэ тулалдаан болоо. Нэгэшые алдуу хэнгүй, хэрэгтэй сагтань эрид добтолон, бээ хамгаалха сагтань зүбөөр сүхарин, Захаминай аймагай хоригшо Солбон Раднаев болон Зэдын аймагай хоригшо Арсалан Цыренжапов хоёр финалда гараа. Сагай түрүүшын хубаарин үедэ тамиршад тэнсүү дүнгүүды харуулаа, хоёрдохидонь бүһэнүүдтээ аһалдаа. Тиин бээер үндэр Арсалан Солбониие газарһаа дээшэнь үргөөд, дала дээрэнь хэбтүүлжэрхөө. Гурбадахи һуури Мухар-Шэбэрэй Чингис Тагаровта хүртөө.

- Тагаров “Бүхын Үргөөгэй” мұрысөөнүүдтэ хабаадажа, барилдаанай һургуули гараа юм, - гэжэ ахамад хоригшо Саян Гармаев хөөрөө. – Тэндэ хүбүүд 21-тэй болотороо барилдадаг. Нёдондо бидэ Батор Гармаев түрүүтэй олон залуушуулые ехэшүүлэй “хибэс” дээрэ гаргаабди. Мүнөөшые хэдэн

хүбүүд ехэшүүлэй хэмжээндэ барилдадаг болоо. Тэрэшэлэн феввалиин эхиндэ 75 килограмм болотор шэгнүүртэ Чингис Гуржабон залуушуулай дунда һүүлшынхие барилдажа, илалта туйлаа һэн. Харин мүнөө ехэшүүлэй дунда тэрэ 1-дэхи һуури эзэлбэ ха юм.

75 килограмм болотор шэгнүүртэ залуушуул дүй дүршэл ехэтэй Иван Гармаевые унагаагаа. Суута Раднаев Барханай залуу барилдаашан Чингис Гуржабониие дабажа шадаагүй. Гармаев Тубчинов хоёрой тулалдаан харагшадтай зүрхэ ехээр лэ доһолгоо: һуури байраһаа бодоон, һүхирэлдөөн, хибэс дээрэ гараан...

“Гурбадахи шатада Баргажанай Дондоп Тубчиновта шүүгдээб. Теэд тэрэ намтай тулалдаанда бүхы шадалаа үгэжэрхөө хаш: хахад финалда Захаминай Иван Батуевта булигдаа”, - гэжэ Саян Гармаев тобшолоо.

Финалда 21-тэй Гуржабон Санагын Батуевай добтолгые сүхарюулан илажа, илалта туйлаа. Харин Раднаев гурбадахи һуури эзэлээ.

Гол шангай түлөө нилээд олон хүндэ шэгнүүртэн мұрысөө гэжэ тэмдэглэлтэй.

Шүүһэн хүн бүхэн Виктор Баймеевэй хэшэгтэ хүртэдэг байгаа. Түрүүшын лэ шатада Зорик Цырендондоповһоо талаан буруулжа, тэрэ гэртээ бусаха баатай болоо. Удаань Батор Цыренов монгол барилдаашан Баянмунхда диилдээ. Полфиналда Буряадай болон Монголой түлөөлэгшэд мұрысөө: Цыбик Максаров Отгэрэлые унагаагаа, харин Баянмунх Ринчин Санжеевһээ хүсэтэй байшоо. Гол тулалдаанда Баянмунх Максаровийнай шүүжэ, алтан медальда хүртөө. Захаминай тамиршан Ринчин Санжеев хүрэл медалиин эзэн болоо.

Харин хүбүүдэй дунда дэлгэрһэн тулалдаанууд тухай хэлэбэл, тэдэ найман шэгнүүрэй бүлэгтэ барилдаа юм. Дүнгүүдын – 35 килограмм шэгнүүртэ Зэдын Алдар Мункуев илаа. Удаадахи бүлэгүүдтэ Сэлэнгын Чимит Жамцаранов, Захаминай Денис Данжалов, Хэжэнгын Майдар Ямпиров, Данил Цыбиков, Баргажанай Антон Ринчинов, манай айлшад – Тувагай Калдар-оол Ай-хан болон Усть-Ордагай Сергей Морхоев гэгшэд амжалтатай мұрысөө.

Валерий СЫДЕЕВ.

КИРСАН ИЛЮМЖИНОВТЭ УРАН ҺАЙХАН БЭЛЭГ БАРЮУЛАГДАА

Улаан-Үдэ нэгэ үдэрөөр ерэнэн Шатарай уласхоорондын федерациин (ФИДЕ) президент Кирсан Илюмжиновтэ Бурядаи мэдээжэ уран зураашан Юрий Мандаганов өөрынгөө бүтээһэн "Заходи сосед, сыграем" гэнэн зураг бэлэглээ.

Флорентийскэ мозаикын оньһон аргаар манай Буряад ороной үнэ сэнтэй шулуунуудаар бүтээгдэһэн зураг дээрэ еврей яһатан шатарай шэрэйн дэргэдэ һууна. Газаһаа буряад хүбүүхэн өөрынгөө шатар баряад орожо ерэнэ. Энэ бүтээл хадаа уран зураашын "19-дэхи зуун жэлэй Баргажанай бүлэгтэ" ородог зурагуудай нэгэн юм.

- Энэ зурагай удхаар аяар холын сагта манай буряад зон гүн ухаанай шатар наададаг байһан гэжэ харуулааб. Мүн тиихэдэ буряад зон хайхан сэдхэлтэй, алишье яһатанай арадта адли тэсэмгэй хандасатай байдаг гэжэ хэлэхээс ханааб, - гэжэ бэлигтэй уран зураашан хөөрэнэ.

Кирсан Илюмжинов иимэ гоё уран хайханай бүтээл бэлэг абахадаа, ехэтэ баярлаад, "энэ зураг Уласхоорондын шатаршадай федерациин музейн үзэмжэдэ табигдаха", - гэжэ хэлэбэ.

Юрий Мандаганов энэ үнэ сэнтэй бэлэг Буряад Республикын Шатаршадай федерациин зүгһөө бэлэглээ. Кирсан Илюмжинов тиигэжэ дуулахадаа, республикын шатаршадай хүтэлбэрилэгшэд Вячеслав Ирильдеев болон Баир Доржиев хоёрһоо, энэ бүтээл зорюута заяа гүт, гэжэ асуухадань, тэдэнэр: "Тиигээ" - гэжэ хэлэжэрхёо. Үнэн дээрээ энэ зураг Юрий Ендонович буряад шатаршада зорюулжа, үншгэ бүтээһэн юм. Үнэ сэнтэй бүтээлэй хахад сэнгыень республикын Шатаршадай федерацие хүтэлбэрилэгшэд авторта бусааха тухай найдуулаа.

**Цырегма САМПИЛОВА.
Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зураг.**

"Буряад үнэндэ" хэблэгдэһэнэй һүүлээр

БУРЯАД ҮХЭР ҮДХЭДЭГ БОЛОЁЛ

Захааминда хальмаг болон казах сагаан толгойто зүүлтэрэй мал баридаг. Харин фермэгүй хүдөөгэй һууринуудта жэнхэни буряад үхэр мал үдхэжэ болохо гү? Жэшэнь: Бүргэ, Мэлэ, Уһан-Хамни, Ехэ-Цахир, Цахир, Хасууртай, Унилгэ, Хуртага, Хуурай, Шара Азарга, Үлэнтэ, Нурта, Енгорбой, Цагаан-Морин г.м. газарта ехэ гол бэлшээрй һайн.

Миний бага ябаханда, 1950-60 онуудта манай нютагта (Бүргэ, Уһан-Хамни, Хасууртай, ехэ Цахир) мал ехэ олон байгаа. Зааханууд, үсөөхэн толгой баридаг малай фермэнүүд олон һэн.

ЭБЭРТЭ БОДО МАЛ, ҮНЭН ТУХАЙ

Гүзээ (гэдэһэн) хээлин, ууса талань нурганһаа худалтанан, ехэнхинь ухаа, улаабтар зүһэтэй, тэрэ худалнуудын хара боробтор, ойрохонһоо харахада, узуурын ехэ бүдүүн, богонихон эбэртэйнүүд, хатуу туруутай - хабтагар, шанга хүлнүүдтэй, хүрин, хара-эрэншье, хара-хүриншье үхэр ехэ олон байгаа. Малшад хэлсэдэг һэн: "Энэ симментал үхэр шэнги үүдэ һахяад мөөрөжэл байдаггүй, эртэ үлгөөгүүр һоно батаганаанай хүдлөөгүүдэ бэлшэдэг, ябадаг, хоёр-гурба хадын нурга дабажа эдеэлээд, орой һүни бусадаг буряад үхэр". Тиигэжэ үбэлэй сагта турадаггүй, тобир тарган ябадаг г.м. Мүн лэ фермэнүүд дээрэ харлаа, хайнагууд ехэ олон бэлшэшье һаа, байдаг юм һэн.

Хайнаг сарнууд "Үнэнэй" "Үнгэрһэн зуун жэлэй агшан зуур" гэнэн фото-зурагууд дээрэ үлэнхэй. Манай Бүргын малшадта 5-6 наһатай, жагсамал хайнаг сарнууд тракторай орондо ажал хэдэг һэн. Елүүр мульһэн дээрэ хальтирхагүй, шамбай, номгон, шаргада оруулхада амар, буулга (ярмо) углалал, хамаагүй. Үхибүүд унаад ябаха. "Болгомжотой ябагты. Унабалтнай, эбэрээ дэбдижэ үгэхэ, харин морин дэлһээ дэбдижэ үгэдэг юм", - гэжэ эжымнай хэлэгшэ һэн. Хайнаг сарнуудаа зунай сагта таргалхыень малтайгаа холо бэлшээридэ ябуулдаг һэн.

Тэрэнь нэгэ һайн адуулагшын үүргэ дүүргэдэг һэн. Шонодо мал зуулгадаг үгы, хамгаалдаг байгаа. Гэр байра тээшээ эрьюулхэ, халагынь һүрэгтэнь ниилүүлхэ.

ҺАРЛАГЫЕ ЮУНДЭБ ДАА МОНГОЛ ҮХЭР ГЭДЭГ ҺЭН

Нютагай эбэртэ бодо малые үхэр, тэдэ хоёрой түлье хайнаг гэжэ нэрлэдэг. Хайнагууд хоёр янзын байдаг: уһан хайнаг, гал хайнаг. Уһан хайнаг гэшэнь номгон мал, һайн үнээн, һайн сар болодог. Гал хайнаг гэшэнь дошхон, ууртай амитан, тэдэниие үдхэдэггүй байгаа.

Захааминай хуушан буряад үхэрэй бухануудын набтаршаг, айхабтар будүүн мал ябадаг һэн. Дайнай ветеран, Цагаан Мориной сомоной зүблэлэй түрүүлэгшээр олон жэлдэ хүдэлһэн, совет үе сагта Октябриин Хубисхалай орденной кавалер Доржо Балданович Жалсанов хөөрэдэг һэн: "Мүнөөнэй буханууд үнэешье һайн абадаггүй, һүрхэй мал бэшэ... Урдандаа, миний бага ябаханда, буряад буханууд ганса үбһэ хагда эдеэд ябадаг, 65 хүрэтэр зохордог юм һэн. Мүнөөнэй казах, симментал буха машина дүүрэн комбикорм эдеэд, арай гэжэ 5-6 зохордог. Бага ябахандаа, бухануудые мүргэлдүүлээд, тоолодог һэмди".

Нютагай буряад үүлтэрэй мал 1958-1960 он болотор байгаа юм. Олон толгой, олон газарта малай байранууд байдаг һэн.

МАЛ ХОРООГДОЖО, САЛИН ТҮЛЭГДЭЖЭ ЭХИЛЭЭ

1950-яад онуудай эсэс багара олон янзын хүдөө ажахые хүгжөөхэ тушаа засаг түрын зарлиг, урйал, лозунгууд ерэжэ, Хамниин колхозой түрүүлэгшэ Н.Б. Михеев (һүүлдэ Захааминай КПСС-эй РК-гай 1-дэхи секретарь, хүдөө ажахын академийн багша), хайнаг мал, сарнуудые, бухануудые мяханай комбинат тушаажэ, колхознигуудай 3 һарын салин хүлһэ үгөө һэн. Тиигэжэ Захааминда нютагай мал үгы хэгдэжэ эхилһэн юм. Эндэ Николай Михеев зэмэтэй бэшэ, партиин, гүрэнэй бодомжолоогүй ябуулга зэмэтэй ха юм. Н. Михеев түрүүлэгшэ Хамниин совхоз өөдөн үргэжэ, хүл дээрэнь гаргаһан юм.

АБЫМНИ ОМОГОРХОЛ

Миний эсэгэ Хамниин колхозой, совхозой, Бүргын 3-дахи бригадын отделениин адуушанаар хүдэлһэн юм. Хүндэ хэсүү ажал хэн даа. Зундаа бригада суглуулжа, азарга унанхай, моридой унага дааганай хооллохо үбһэ сабшадаг һэмди. Декабриин хүйтэнөөр март һарын 10-аад хүрэтэр азарга газаага барижа, үбһэ обёос хоёроор таргалуулдаг һэн. Хабарай сагта адууһанай унагалхада, манажа хонодог һэн. Зунай сагта адуун һүрэгын үндэр һэрюун хадын ара нурганда байрладаг һэн, юуб гэбэл, тэндэнь һоно, батагана, боргоонһон хомор, хүйтэн уһан байха, һайн таргалдаг байгаа. Хүбшэ тайгада дабһа, хужар мориндо ашажа абаашадаг һэн. Зэдын Борьёодо ошожо, хужар хамажа асардаг һэн.

Абымни ехээр омогорходог юмэн гэбэл, Захааминда, Хамниин голой һаба соо Хулзарга (Хула азарга), "Санхир Азарга", "Боро Азарга", "Сагаагшан" г.м. нэрэтэй газарнууд бии. Эдэ нэрэнүүдһээ гү, али ондоошье гарбалтай адуун һүрэг соонь

һоёд адуунай шуһанай арба гаран толгой байһан юм ха. Мүнөө Ахын һоёдуудай нэрэтэй мал болоно гэшэ бшуу. "Буржаан (Буржагар) хээр", "Жороо хулагшан" гэжэ адууһа харууһалдаг һэн. һоёд адууһанай онсо илгань юуб гэбэл, хатуу туруутай, хадын түргэн голой уһа оймоходоо, тамархадаа бэрхэ, хурса туруунайнь тоборуулга тон хатуу, мульһэ түмэр таха шэнгээр бутэ гэшхэхэ. Мүнөө Санага, Далахайда буряад адуун һүрэг бии. Үүлтэртэ азаргануудые табихаяа болиһон гүб даа. Тиигэжэ адуун һүрэг өөрөө үдэнэ гэшэ. Мүнөө хэр олон боложо байһаниинь мэдэнэгүйб.

"ТОМСКЫН ТЯЖЕЛОВОЗ" БИРААГҮЙ

Мүн лэ 70-аад онуудаар гүрэндэ адуунай мяжа элбэгээр тушааха гэнэн урйатай "Томскын тяжеловоз" гэнэн үүлтэрэй адуун-азарга асарһан юм. Колхоз, совхоз бүхэндэ байдаг шэнги һэн. Теэд адуун һүрэг ехээр олон болоогүй, тяжеловоз азарганууд нүлөө үгөөгүй, ехэ түргэн үсөөржэ барагдаа һэн. Манай нютагта, тэжээл багатай газарта таараагүй хаш.

ТУРУУ ХОЛБОҢОН МАЛ

1980 оной зун үбһэндэ гарахын урдахана би Хүбсэгэл аймагай Цагаан Үүр сомондо ошоо һэм. Манай түлөөлэгшэ бүлэг вездеходоор Санагаһаа баруулжа, Зэдэ голой эхээр хилэ дабажа, Уялган гол хүрөө һэмди. Энэ ехэ һайхан дайда, урда сагта захааминай буряадуудай мүргэдэг "Ара газарай Утай Даян Дээрхиин орон" болоно. Цагаан Үүр сомондо, Тэшиг сомондо, Таряалан, Ханх гэжэ газарнуудаар, Бургаастайн голоор Нурта, Енгорбой, Санага, Далахай, Бүргэ, Хамниһаа гарбалтай аха дүүнэр ажаһуудаг. Гэдэргээ бусахадаа, эртэ үлгөөгүүр, малай бэлшээридэ гараһан хойно, Онгон да-

баанай оройһоо заха хизааргүй үргэн талада түрүүшынхией "туруу холбоһон" мал хараһанаа мартададаггүйб. Олон гэшэнь! Тооложо барашагүй, нэгэ тээшэнь бэлшэхэ, толгойнь хуу нэгэ зүг хараһан мал. Тиихэдэ одоо энэнь лэ "туруу холбохо" гэнэн үгэ гэжэ ойлгоо һэм. Урдын ёохорой дуун соошье бии:

**Үбэр Монгол угсаатай,
Үбгэн буурал хонгоодор.
Үхэрэй туруу холбоһон
Үнэн баян Санага.**

БУРЯАД МАЛ ЗАХААМИН, АХА, ТҮНХЭНДЭ

Мүнөө сагта Эрхүү можын мэргэжэлтэд буряад мал бэдэрнэ гэшэ. Зүүнэй аймагуудта урагшатай һайн ажал ябуулна. Үбэр Монголһоо буряад мал асарагдана. Асархашье түсэб бии. Захаамин, Түнхэн, Аха, Зэдын аймагууд тушаа, Хүбсэгэлэй буряадуудай мал хаража үзэхэ гэнэн ажал ябуулагдахагүй гү? Хэрэгтэй гэжэ ханагдана. Миний ханахада, хуушан буряад мал үлүү ошоогүй байна. Тоо толгойнь олон болгоходо яаха юм? Үбэр Монгол экспедици ошоһонь гэнэ, Хүбсэгэлдэ ошожо болохогүй юм гү? Цагаан Үүрэй, Тэшигэй буряадуудай хуушан мал бии гэшэ гү гэнэн асуудалар республикын түрүү эрдэмтэд, тушаалта нюурнууд юундэ нэгэшье хэлэдэггүй гэшэб?

**Аюрзана ТУДУНОВ,
Захааминай аймагай
Ветерануудай соведэй
түрүүлэгшэ.**

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИЙН ТҮСЭБ

2013 оной мартын 11-15

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ М.М.ГЕРШЕВИЧЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН
11.03 11.00 Бага танхим

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ В.Б.ЭРДЫНЕЕВЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ХҮДЭЛМЭРИЙН ЗҮБЛӨӨНҮҮД
11.03 13.30 Бага танхим

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАТ
Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Э.Доржиев)
"Буряад Республикада бюджетүүд хоорондын харилсаанууд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
13.03 14.00 каб.235

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютатай өөһэдэн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.С.Скоцырская)
Хүдэлмэрийн бүлэгэй зүблөөн
"Буряад Республикада эдилгэ абалгада эсэргүүсэлгэ тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
12.03 14.00 Бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикин болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)
"Буряад Республикада хүдөө ажыхын үйлдбэрийе гүрэнэй талаһаа дэмжэлгэ тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
12.03 14.00 Бага танхим

12.03 10.00 каб.119
"Агналга болон агнуурийн нөөсөнүүдые хамгаалха тухай, мүн Россиин Федерациин зарим хуули ёһоной актуудта хубилалтануудые оруулха тухай" федеральна хуулийн 21-дэхи статьяда хубилалта оруулха тухай" 215984-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай
14.03 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбооной, үндэхэтэнэй асуудалнуудай, залуушуулай политикин, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Р.Булдаев)

"Буряад Республикада футбол хүгжөөхэ тухай" асуудалаар "дүхэриг шэрээдэ" бэлдэлгэ тухай
12.03 14.00 каб.212
"Буряад Республикын Арадай Хуралда түлөөлэгдэнэн политическэ партинуудай ажаябуулгые региональна телеканал болон радиогоор адли тэгшээр харуулха найдүүлганууд тухай" Буряад Республикын Хуули бээлүүлгын ябаса тухай" асуудалаар "дүхэриг шэрээдэ" бэлдэлгэ тухай
13.03 14.00 каб.212
"Буряад Республикада арадай уран найханай урлал тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
14.03 10.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикин талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

1. "Хүүгэдтэй эрхэтэдтэ үгтэдэг гүрэнэй мүнгэн тэдхэмжэнүүд тухай" федеральна хуулийн 4 болон 4.1. статьянуудта хубилалтануудые оруулха тухай" 222848-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай
2. "Ветеранууд тухай" федеральна хуулида хубилалта оруулха тухай" 208161-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай
11.03 15.00, 15.30 каб.218
Нүүдэл хүдэлмэрийн зүблөөн:

"Буряад Республикада ажаһуугшадай социальна хангалга тухай" Буряад Республикын Хуули бээлүүлгын ябаса тухай
13.05, Кабанскын аймаг, Посольскын интернат-гэр

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикин, байгааалин нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхи хамгаалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)
"Эрхэтэдэй хубингаа хэрэглэмжэдэ модо бэлдэлгын дүрим болон хэмжээнүүд тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
12.03 10.00 каб.211

"Олон квартиратай гэрнүүд соохи байрануудай эзэдтэ болон хэрэглэгшэдтэ коммунальна хангалгануудые үзүүлхэ тухай" Россиин Федерациин Правительствын 2011 оной майн 6-най 354 дугаарай тогтоол бээлүүлгын ябаса тухай" асуудалаар "дүхэриг шэрээдэ" бэлдэлгэ тухай
13.03 10.00 каб.211
"Буряад Республикын гүрэнэй зөөри зонхилгын юрэнхы дүримүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

13.03 14.00 каб.211
"Россиин Федерациин Гэр байрын кодексто болон Россиин Федерациин зарим хуули ёһоной актуудта хубилалтануудые оруулха, мүн Россиин Федерациин хуули ёһоной актуудай зарим дүримүүдые хүсээ буураһанда тоолохо тухай" 271-ФЗ дугаарай федеральна хуулийн абтаһан ушараар Буряад Республикын хуулинуудай түлэбүүдые бэлдэлгэ тухай
14.03 10.00 каб.211

III. НҮҮДЭЛ "ДҮХЭРИГ ШЭРЭЭ" Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикин, байгааалин нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхи хамгаалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)
"Олон квартиратай гэрнүүд соохи байрануудай эзэдтэ болон хэрэглэгшэдтэ коммунальна хангалгануудые үзүүлхэ тухай" Россиин Федерациин Правительствын 2011 оной майн 6-най 354 дугаарай тогтоол бээлүүлгын ябаса тухай
14.03 10.00 Гусиноозерск хото

IV. ЭРХЭТЭДЫЕ ХҮЛЭЭН АБАЛГА А.С.Коренев – Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо
11.03 14.00-17.00 каб.118/326

2013 оной Сагаан нарын хайндэртэ зорюулһан "МИНИИ САГААН НАРА" гэнэн республиканска хоёрдохи конкурсын эрхим хүдэлмэринүүдэй дунгүүд

Буряадаар бэшэһэн авторнууд сооһоо

1-дэхи нуури – Алтана Логинова "Нэгэ наһа нэмэһэн тухай" рассказ. Захаминай аймаг, Санага нуурин.
2-дохи нуури – Зоригто Шагланов "Сагаан нарын "дебют". Буряад Республикын Үндэхэтэнэй лицей-интернадай хүмүүжүүлгшэ.

3-дахи нуурида – Владимир Бухаев "Сагаан нара – Сагаалган" дуун. Улаан-Үдэ хото; Степан Очиров "Сагаалган, шамаяа ханахадам..." зураглал. Улаан-Үдэ хото.
Шагналгын ёһолой үнгэрхэ саг тухай удаадахи дугаарта дуулгахабди.

ОРОДООР БЭШЭҢЭН БҮТЭЭЛНҮҮД

"Бурятия" болон "Бурятия-7" сонинууд соомнай толилогдоһон материалнуудай дунгүүдтэй танилсагты.

Илагшадые нэрлэбэл, 1-дэхи нуури Арадай Хуралай депутат Михаил Гергенов ("Зима в Ново-Ленино") эзэлээ. 2-дохи нуури Яруунын аймагай Мужыхын багшын ажалай ветеран Ирина Жамьянова "Доброе сердце нашей тети Дуси" гэнэн толилогынгоо түлөө эзэлээ. Харин 3-дахи нуури Улаан-Үдын ажаһуугшад Оксана Арименова ("На пути к счастью") болон Алексей Мельников ("Гороскоп", "Гадюка" шүлэгүүд) хубаагаа. "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшангай соносхоһон "Минии Сагаан нара" конкурсдо манай уншагшад эдэбхитэйгээр хабаадаа. Нурагшад, багшанар, хүүгэдэй искусствын хургуулинуудай түлөөлэгшэд, мэргэжэлтэ литераторнууд, ажалай ветеранууд болон юрын зон ехэ нонин бүтээлнүүдээ эльгээжэ, сониниимнай шэмэглээ. Бултандатнай найниие хүргэнэбди. Илагшадаа халуунаар амаршалнабди.

Людмила ОЧИРОВА.

СКАНДИНАВ ЯБАДАЛ БЭЕЫН ТАМИР НАЙЖАРУУЛНА

Хайшан гэжэ бээ гамнахаб, Хүбшэнһөө һэргылхэб, хүсэ шадалаа гээнгүй, хүнгэн солбон зандаа ябахаб гэхэ мэтын асуудалнууд наһанай ошохо бүри хүнэй ханаанд ерэдэг. Улаан-Үдэ хотодо бээ хорихоор олон бүлгэмүүд эмхидхэгдэнхэй.

Тиин үнгэрэгшэ намар байгуулагданаан «Скандинавиин ябадал» гэнэн бүлгэм хүнэй бэеын тамирта ехэ тухатай гээд хэлэхээр. Энэ эмхиие Любовь Дармаева (Бадмаева) толгойлно. Тэрэ "Original Nordic Walking Federation" гэнэн Скандинавиин ябадалаар уласхоорондын Федерациин хоригшо юм.

Мүнөө тус бүлгэмэй бүридэлдэ арбаад хүн ороно. Тэдэ долоон хоногой хоёр дахин уулзажа, арбаад модоной зайда ябагалдаг. Дээдэ Онгостойн ой хадануудые тойрон, Аршаан микро-

районай Хундан Толгой хада, Ивалгын хажуудахи Баян Тугад гээд лэ, олон үзэхэлэнтэ гоё газарнуудые ябагаар тойронод.

Скандинавиин ябадал миин ябадалһаа юүгээрээ илгаатайб гэхэдэ, энэ бүлгэмэйхид хоёр гартаа багахан модо барижа, тэрэнэ тулаад, «дүрбэн хүл» дээрээ бэеынгээ хүндые ашана гээшэ. Тиэхэдэнь бүхы үе мүсэнь хүдэлжэ, эльгэн, уушхан, зүрхэнэй ажал, шунанай гүйдэл нилээд найжардаг юм.

Тэдэ байгаалиин ямаршье уларилһаа айдаггүй. Жэшэнь, энэ үбэлэй гуша гаран градус хүйтэндэшье, халхи шуургандашье ябагдаа. Харин дулаан болоходо, тэдэ бүри холо газараар ябахар түсэблэнэ.

Баира БАЛЬБУРОВА.
Авторай фото.

Аяншалан шэнжэлэе, шэнжэлэн аяншалаея

ХҮҮГЭД КЕНДАМА НААДААР ЁНИРХОНО

Буряад орондомнай Аяншалгын жэл сонсохгодожо, элдэб янзын хэмжээ ябуулганууд олоор эмхидхэгдэнэ. 3-дахи лингвистическэ гимназишье Сагаалганайнгаа найр наадые Аяншалгын жэлдэ зорюулһан байна. Тиухэлэрээ хурагшаднай ганса түрэл арадайнгаа бэшэ, бусадшье арадуудай ёһо заншал, соёл, түүхэ мэдэхэ ёһотой.

Хүүгэд буряад дуунуудта хураа, таабари, оньһон үгэнүүдые, үрээлүүдые сээжэлдээ, ёһо гуримуудые хадуужа абаа. "Буряад ороноороо аяншалаея" гэнэн SMS-викторинада хабаадажа, мэдэсээ шалгаа. "Хоёр одон" ("Две звезды") гэнэн дуунай конкурсдо гэртэ-хин үхибүүдтээ дуу гүйсэдхөө. Дулма Бальчиновна Очирова 7-дохи "б" класста хурадаг аша хүбүүн Тамиртай "Эжы" гэнэн дуу ирагуу гоёор дуулаа. 9-дэхи "а" классай Намсараев Эрдэниин эжы Саяна Бургэтовна бүлэг хурагшадта буряад арадай дуунуудые сээжэлдүүлээд, ехэ зохид дуунай олон аялгануудые таталуулаа. Анандын Бальжид авжаа 5-дахи класста хурадаг Нанжилма зээ басагантаяа шэнэхэнэй дуунуудые хангюурдаа. Гадна энэ хэмжээ ябуулгада "Урял" гэнэн фольклорно бүлэгэй дуушад хабаадажа, зохёохы ажалтаяа танилсуулаа, урданай буряад дуунуудые гүйсэдхөө. Илангаяа Буряад ороноо түлөөлжэ, хари гүрэнүүдээр ябаһанаа, танилсаһан нүхэд тухайгаа хөөрэхэдэнь, хурагшад ехэ хонирхоо.

Удаадахи аяншалгамнай "Шэнэхэнэ нютагаар аяншалаея" гэжэ нэрлэгдээ юм. Шэнэхэнэй Хүлэн-Буйрай айлшад Санжаашын Сэмжэд авжаа (хургуулиин захиргаанда, математикийн багшаар хүдэлһэн), Дагбын Долгор (зүүн зүгэй эмшэнээр олон жэлдэ хүдэлһэн) гэжэд хабаадаба. Айлшаднай Хитад гүрэн тухай хөөрөө, тэндэхи буряадудай ажабайдал, хүүгэдэй наададаг наадануудтай танилсуулаа. Манай хургуулида хитад, буряад хэлэ үзэдэг хадань, хурагшаднай айлшадтаяа хоёр хэлэн дээрэ адли тэгшэ харилсаа. Удаань аяншалгамнай үргэлжэлэн, Япон гүрэн ерээбди. Энэ уулзалгадамнай тус нааданай хүтэлбэрилэгшэ Имада Хирому, Монголой "Кен-

дама" эблэлэй хүтэлбэрилэгшэ Ц.Бямбасайхан хабаадаа.

Манай хургуулида энэ нааданай кружок бии юм. Кендама гээшэ модоор хэгдэһэн наадан. Тэрэ иимэ зүйлнүүдхэ бүридэнэ: гол бэе, нэгэ багахан бүмбэг, 48 сантиметр утгатай ооһор. Кендама хүнэй бээдэ ехэ тухатай: наадаһан хүн бэе махабадаар хайн, түбшэн даруу, зоримгой, оролдосотой болодог. Тиимэһээ хүүгэдэй хүмүүжүүлгэдэ ехэ таарамжатай.

Энэ наадан Японой Нагасаки хотодо 1608 онһоо хүгжэһэн байна. Мүнөө тэрэ япон хүүгэдэй, залуушуулай, наһатайшье зоной дуратай наадан болонхой. 1975 ондо хүүгэдэй уран зохёолшо Фудживара Иссейн ударидалга дор "Kendama Association" эмхидхэгдэһэн түүхэтэй. Жэл бүхэндэ энэ наадаар Япондо мүрүсөөн болодог юм. Кендамын шатануудые дабаһан хүн ехэ хүндэтэй гэжэ тоологдодог. Имада Хирому бүлэ тухайгаа, наадан тушаа иигэжэ хөөрөө: "Бидэ Улаан-Үдэ хотын хүүгэдэй аяншалгын түбэй методист Н.Бандевагай урилгаар ерээбди, олон хургуулинуудаар ябаабди. Буряадта энэ нааданда дуратай, бэрхэ хүүгэд олон байна. Ивалгын дасанаар ехэ хонирхооб. Өөрөө 6 хүүгэдтэйб, 67 наһатайб, мэргэжэлээрээ зайн галай инженерби. 30 жэлэй туршада энэ наадаар бээ хориноб, хүүгэдтэ 1000 гаран нааданай янзануудые заанаб. Хүн бүхы юумэ шадхаар түрэдэггүй, олон юумэндэ хурахада, хүүгэдэй толгой соо олон "юртэмсэ" түрэдэг. Минии эсэгэ Нагасаки хотодо атомна бомбо хаяхадань, наһа бараа юм. Тиимэһээ дайн бү болог, наадан, хургуули, эрдэм ном хүгжэг гэжэ бии уряалан аяншалдагби."

Хүршэ Монгол орондо кендама дэлгэрһээр үнинэй. Тэрээндэ хэдэн мянган хүн ха-

Шэнэхэнэй айлшад С. Сэмжэд, Д. Долгор абжаанартай уулзалга

Япон айлшан Имада Хирому

баададаг. Монголой эблэлэй хүтэлбэрилэгшэ Ц.Бямбасайхан иигэжэ хөөрөө: "Мүнөө 3 сарын 2-3-да 300-гаад хүүгэдэй хабаадалгатай мүрүсөөн үнгэргэгдэхэ. Би 8 жэл Япондо ажаһуугааб, энэ нааданай үнэхөөрөө тухатай, хэрэгтэй ойлгожо, мүнөө Монголдоо нэбтэрүүлнэб. Илагшад Япондо эмхидхэгдэдэг уласхоорондын мүрүсөөндэ хабаадаха аргатай.

Танай эндэ Кендама хүгжэжэ байна. 19-дэхи хургуулида, 3-дугаар гимназида, 1-дугаар лицей-интернатта ехэ бэрхэ хүүгэд ургажа байна".

Иигэжэ Аяншалгын жэлдэ зорюулагдажа, үшөөшье олон хэмжээ ябуулгануудые үнгэргэхэ түсэбтэйбди. Энэ проектдэмнай хабаадаһан БГУ-гай багшанар болон эрдэмтэдые - Л.С.Васильева болон

О.Б.Бадмаевае, 4-дэхи курсын оюутадые, хабаадаһан айлшадые гаража ерэнэн Могой жэлээр амаршалаад, амгалан тэнюун ажабайдалтай, урма зоригтой, золтой жаргалтай ябыт даа гэжэ үрээбди.

Бадма-Ханда ПУРБУЕВА,
3-дахи лингвистическэ гимназиин буряад хэлэнэй багша.

Георгий Цыренович ДАШАБЫЛОВАЙ 75 жэлэй ойдо

НАЙМАН МҮРТЭЙ НАЯН ШҮЛЭГ

(Үргэлжэлэл. Эхинийн февралын 7-ой, 14-эй, 21-эй дугаарнуудта).

56. Магнал дэльбэ соогоо Мүнгэн шүүдэр зайлана – Арьбан талымни сэсэгүүд Архида ногтоһоншуу найгана. Али нэбшээ һалхинай Аляхан мэхэдэ уяраа гү? Али болзортойхон наһанай Алгасал ойлгоод уйлаа гү?

57. Дайсангүй хүн – хүн бэшэ – Дайдада миин лэ ябана гэшэ. Хамгаалха, добтолхо хэрэг дээрэ – Хаба тэрэндэ үгыл даа, нээрэ. Өөрын һанал, зорилго, голгүй – Өөхэн шулуундал өөдэгүй зөөлэн. Хэншье тэрэниие бажуужа гамгүй, Хэхэ юушье хэршэжэ өөлэн.

58. Хэнэн буян – найхан хэрэгүүдэ Хээрэн сагаан шулуунтай жэшэбэ. Хамаг бүхы нүгэл шэбэлнүүдэ Хара шулууд гэжэ бэшэбэ. Шэгнэжэ тэдэ хоёрые шадха Шэгнүүрэй үгынь элиржэ тобойбо: Сагаан шулууниинь – нэгэл адха, Хараниинь хадын зэргэ обойбо.

59. Жэлэй дүрбэн сагууд – Жэгтэй һонин гайхал даа – Өөрэ ондоо сасагууд Өөрынхээрэ булта найхан даа. Эхир дүрбэн басаган Эндүүрхээр тон адлинууд. Өөрэ абари гарган, Өөрынхээрэ тад ондоонууд.

60. Бугадаг мориёо гамгүй зайдажа, Булагтань яараа нэмди тийхэдэ. Бурхан лэ гэжэ тэрэндэ найдажа, Бултадаа ябаа нэмди тийхэдэ. Булагай аршаан гэжэ шэмэһэмни, Булангир шоройнь хоолойем саглаба. Бурхандаал хүрэхэ ербэб гэнэмни, Булхайнь элиржэ, амыем таглаба.

61. Найман хизаар, дүрбэн зүгэй Найдал этигэлынь ши гүш, эбнайрамдал? Хамаг юртэмсын аха дүүгэй Хани барисаан мандаха гү нарандал? Энхэ тайбанай мүнхэ туяае Элдин дэлхэй эдлэхэ гэшэ гү? Бүмбэрсэг Газараймнай хуби заяае Бүхэ гарнууд баринхай бэшэ гү?

62. Сэсэн үгын годли мэргэн – Сэлмээдэг хэнэйшье зүрхэ сэдхэл.

Тэнэг үгын хорон түргэн – Тэнюншье хүн гомдожо үлэхэл. Далан пүүдээр даһа эдилши – Дайсанин нүхэр болгохонь ажарай. Даруу ханиа эртээнһэе гамналши – Дайсан болгохонь нэгэл нажарай.

63. Найдалай мүшэрые нэжэнэлби – Байдалай жэмэс унагша аа гү? Наһанай зүргөөр дэншэнэлби – Нарамни үүлэндэ орогшо аа гү? Найдал, шамда найдаашам Наянайш дабаанда элирээдүй. Жаргажаш, зобожаш ябаашам, Жаал даа, үшөөл мэдэгдээдүй.

64. Хуби заяанай түлхюур олоол хаа, Хубилжа дахинаа залуу болоол хаа, Холборхой дэлхэйн нюусы таагаал хаа, Хонгорхон зангаа холлол хаагаа хаа, Модон мохоо шүлэгүүдые бэшэнгүй, Одон дээрэ ошожо налайхал нэм. Даһа хилээмэнэй мүнхэ бэдэрэнгүй, Далайн эзэн боложо нуухал нэм.

65. Хүлдэжэ, үлдэжэ тулидаг – Хүнэй ехэл зоболон. Намайе ходел дахадаг Наһанай бэрхэшээл олон. Сүмэрэн унажа айгаад,

Сүхэрхэ үешье байгаа. Сэхэнь мүнөө элирээ: Сэдхэлээр сэбэр ерээб.

66. Алта мүнхэ суглуулха Альбан шунал үгыб. Аласай холы дабуулха Ахын зориг үгыб. Юртэмсэ, уужам хадаш Юрэл миин гэшхэлнэб. Юһэн тамадаш, диваажандаш Юрэдөө, һонигүй – мэдэнэб. (Үргэлжэлэлын хожом гараха).

МҮНХЭ НАҺАН

Поэт Георгий Дашабылов мүнөө маанадаараа ябаа хаа, жара наһаяа хүрэхэ байгаа. Табан жэлэй саана, дан лэ эртэ мордоһон юм даа. Зүгөөр тийхэдэ манда хэлэһэн һүүлшын гэрээд үгэнүүдын мүнөөшье хүрэтэр зүрхыем доһолгон байдаг. Үшөөл этигэл найдабарияа алдаагүй ябатарни, гэнтэ тэрэ намайе дуудуулжа, иигэжэ хэлэбэ: - Тиимхэ, бишни Хэжэнгэдэ эхынгээ хажууда хэбтэхэ гэжэ шиидээб... Би эхынгээ наһа барахадань, байгаагүйдөө тон ехээр шаналдаг нэм. Мүнөө өөрөө зэргэлдэ хэбтэхэмни гэшэ, - гэбэ.

- Болииш, Гоша, юггээ хэлэнэ гэшэбши! Үшөө һайн болохוליш! - гэнтэ бахардан, хоолой соомни бүлхин хаажа, нюдөөрни уһан дүүрэхэ, хашхаран алдаад, арайшье гэжэ бээ барибаб.

- Үгы... Дүүрээ... Бишни һаяар дуушье гаража, наһанана хэлэжэшье шадхаяа болихоб... Харана гүш, хүлнүүднэ журылдэжэ, саб сагаан болошоо. Юрэдөө, юмэн ойро болоо... Мүнөө шамдаа мэдээтэйл байһандаа хэлэбэ гэшэб. Тийгээд энэл үгөөрни намайе Хэжэнгэдэм абаашаарайт! - гэбэ.

Үглөөдэрын Гоша дуугархаяа болижо, нюдээ нээхээ болишобо. Гоша намһаа зургаа наһа дүү юм нэн. Багаһаа хойшо тэрэ аханар маанараа дахадаг байгаа. Эгээл тиимһээ мандаа зорюулжа, «Добын долоон хубүүд» гэжэ бага наһан тухаймнай гайхамшагта поэмэ бэшэһэн юм. Тэрэ өөрөө түрэхэһөө хойшо хараһанаа мартахагүй, үзэһэнөө алдахагүй, тон һонюуша, һүбэлгэн хубүүн юм нэн.

Энэ Гошын поэмые манай нютагта бултадаа шахуу мүнөө сээжээр мэдэдэг.

Добын хубүүд гэжэ Долоон хүйхэрнүүд Барилдаад орхибол,

Мүхөөгөө үгтөөгүй, Булигдаад байбал, Үнөөгөө мартаагүй. Долоон хүйхэрнүүд Добын хубүүд; Шашан гэбэл болихогүй, Шүлһээ һайрадаг

Олоони, Шаариг шэнги солбохон Шаб шара Дагбаани, Хоёр нюдээ хюридаг Хоршогор нарин Тиимхэ, Хамсы шаман зандардаг Ама бардам Замбюудха, Баабхай шэдэн маһардаг Бамбагар бүдүүн Лубса-ахай,

Шүдээ хабиран нэтэрдэг Шүрдэгэр хара Сэдэбхэй, Үргэ дэржэгэнүүр, уланха Шэрэн-Ондго хубүүн - Добын унагад гэжэ Долоон хүйхэрнүүд. Дободоо һанаха байха Долоон хубүүд - Эжынэрэй урдаа хараха Эрэ хүнүүд,

- иигэжэ Георгий Дашабылов поэмээ эхилһэн байдаг. Мүнөө манай Гошын шүлэгүүд, дуунууд бүхы Буряад орон соомнай хаа хаанагүй таранхай. Тэрэнэй дуунууды мэдэхгүй хүн бүришье хомор болонхой. Илангаяа наһа барахынгаа урда тээ Георгий Дашабылов эрхим зүжэгүүдээ, дуунууда бэшэһэн байдаг. Тэрэнэй бэшэһэн "Хэжэнгэ" гэжэ дуун мүнөө Хэжэнгын зоной магтал – гимн болонхой.

Бидэ Гошынгоо иимэ хуби заяатай байһандань ехэтэ омогорхонобди. Гэбэшье, богони наһатай байһандань, хэлбэришэгүй уйдхартай, хайратай байна даа.

Уужамхан Хэжэнгын эрьедэ Уляһан нэлбэс гэжэ, яана гэшэб? Улаанхан зүрхэнэйм изагуурта Уйдхарын түрэхэдөө яана гэшэб!

- гэнэн арадай дуун эгэ-

эл иимэ үедэ дуулагдадаг байһан байгаа ёһотой.

Гошын ябаһанай һүүлээр мүнөөшье болотор Хэжэнгэдэ уляһан гунхаһан зандаа байна.

Манай һүүлшын үеын Дондог Улзытуев, Даша Дамбаев, Мэлс Самбуев, Ким Цыденов, Даша-Дабаа Мункуев, Цырен-Дондог Хамаев, Балдан Ябжанов гэгшэдые би һайн мэдэхэ, бултантайнь үулзаһан байһандаа мүнөө золтойб. Эдэнэр булта нэгэл үедэ энэ алтан дэлхэй дээрэ түрэхэ, хүн бүхэниинь тоонто нютагаа дурсажа, бултадаа Буряад ороноо өөр өөрынхээрэ суурхуулһан байгаа. Эдэнэрэй дунда манай Гоша оролсоно гэжэ һанахадань, баһа зосоо нэгэ бага тэгшэ болоод орхидог. Энэ дээрэ дурдагдаһан нүхэдэйм нэрэнүүд бултадаа нютаг бүхэндэ гэрэл бадаруулжа, шэнэ одонуудын һүүлдэнь боложо, хаа хаанагүй, холо ойгуур ялалзан, огторгойе туяатуулан байна.

Бэшүүртэ Хайранга, Сэлэнгэдэ - Алтан-Хада, Зэдэдэ - Бүрин-хаан, Яруунада - Обоото-хада, Хэжэнгэдэ - Нэбхээн уула, Түнхэндэ Саяан уула эдэ уран бэлигтэнэйнгээ нэрэнүүдые бэдээ шэнгээжэ, нарата үдэр, һарата һүни нэгэ яларан, нэгэ гуниглан, мүнхэ нойрыень хадагалан, манажа һуудаг...

Мүнөө "Добын долоон хубүүдэй" табаниинь үлэнхэйбди. Наяшаг бидэнэр дахин Улаан хададаа Гошынгоо хүүрэй хажууда сугларжа, хэдэн дахин тойрожо, гороо хээд, энэ зун тэрэнэйнгээ жаран наһыень хайшан гэжэ уртаха тухайгаа зүбшөөбди.

- Бидэ мүнөө нэн түрүүн нэбхээн ууладаа гаража, Гошодоо тахил хэхэ ёһотойбди, - гэбэ сагаан тархитай, найман үхибүүдэй эсэгэ, колхозойнгоо түрүү хонишон бүхы наһандаа ябаһан Лубсан-Цы-

рен Очиров, энэмнай Гошынхёор:

Баабхай шэдэн маһардаг Барбагар бүдүүн Лубсахай.

- Гошымнай нэрэтэ үйлсэ Ушхайтада бии болоһон шэнги аад, мүнөө болотор нэрэньшье бэшэгдээгүй байна. Гошын нэрэмжэтэ шатарай турнир болодог аад, мүнөө болоогүй. Унтаршаба гэшэ гү? Мүнөө дахин нэргээжэ хэргэтэй, - гэбэ Цыдып Бадмаевич Данзанов. Энэмнай сула дээгүүр ноён, һүүлэй үедэ совхозойнгоо директор ябаһан хүн. Харин Гошынхёор:

Шүдээ хабиран нэтэрдэг Шүрдэгэр хара Сэдэбхэй.

- Гошодоо хүшөө бариха зэргэтэйбди, хүшөө! - гэбэ Дагба Дашиев. Энэмнай залуудаа ехэ барилдааша, гүйгөөшэ, бүхы наһандаа баһа хонишон ябаһан хүн. Харин Гошынхёор:

Шаариг шэнги солбохон Шаб шара Дагбаани.

- Үгы, түрүүн үйлсэдэнь самбарнуудые хадая. Тиһэн хойноо хүшөө тухай хэлсэхэбди. Дагба, ши сула түргэдэхэш, - гэбэ Балбар Батожапов. Энэмнай агроном - эрдэмтэн ябаһан, Хориин угай бэшэг түүхы бэшэгшэ Цырен-Жаб Хубитуевай эгээ һүүлшын уг һадаһан гэшэ. Харин Гошынхёор:

Шашан гэбэл, болихогүй Шүлһээ һайрадаг Олоони.

Энэ хүниие нютагтань Балбар гэжэ хэншье мэдэхгүй, Лоони гэдэг. (Энэнь ородоор Леонид гэнэн байгаа ха). Тархине саб сагаан болобошье, Лоони нэрэнь тэрэндээ наһан соонь үлөө.

- Улаан-Үдэдэ Гоша тухай ном гаргаха гэжэ ехэ хүдэлмэри ябуулагдажа байна. Эндэ минии нүхэд, Гошын нүхэд Лопсон Тапхаев, Ардан Ангархаев гэгшэд "Үнэнэй" хэблэлтэ түбтэ хэблэхэ гэжэ айхалтар оролдолог гаргана. Би мүнөө энэ нютагаа ерэхэдээ, аймагай ноёдто,

Понедельник, 18

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.35, 14.50 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
10.00 «1000 МЕЛОЧЕЙ»
10.45 «О САМОМ ГЛАВНОМ»
11.30 «КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ» (12+)

16.35 Т/С «ТАЙНЫ ИНСТИТУТА БЛАГОРОДНЫХ ДЕВИЦ»
18.50 Т/С «ОСТРОВ НЕНУЖНЫХ ЛЮДЕЙ»
21.30 «СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»

КУЛЬТУРА

08.00 «ЕВРОНЬЮС»
11.00 «НАБЛЮДАТЕЛЬ»
12.15, 02.40 Т/С «ПЕРРИ МЭЙСОН»

ТНТ

07.00 М/Ф «ЛЕСНЫЕ СОКРОВИЩА БОМКИ»
08.00 «МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ». ПОГОДА
08.10, 14.10 «БУДЬТЕ ЗДОРОВЫ!» (12+)

08.30 «ВСЯ БУРЯТИЯ»
08.55, 19.00 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ» (16+)

ТИВИКОМ

06.30 «ВКУСНО» (12+)
07.00 «В ТЕМЕ» (16+)
07.30 «ДОМАШНИЙ ЗООПАРК» (0+)

17.20 «УТУМАТА» (12+)
17.45 «ГЕОФАКТОР»
18.05 Т/С «ГОВОРЯЩАЯ С ПРИЗРАКАМИ»
19.00 «ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ» (16+). ЗУРХАЙ

СТС

17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.10 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА»
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 «СЕЙЧАС»
07.10 Д/Ф «ГУМИЛЕВ ПРОТИВ ДИКТАТУРЫ»

Вторник, 19

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05, 05.05 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.35, 14.50 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО

18.50 Т/С «ОСТРОВ НЕНУЖНЫХ ЛЮДЕЙ»
21.30 «СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»
21.40 «ПРЯМОЙ ЭФИР» (12+)

КУЛЬТУРА

07.30 «ЕВРОНЬЮС»
11.00 «НАБЛЮДАТЕЛЬ»
12.15, 02.55 Т/С «ПЕРРИ МЭЙСОН»

ТНТ

07.00, 08.30, 23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 УТРЕННЕЕ ШОУ «ТЭЦ-3». ПОГОДА

09.00 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ» (16+)

ТИВИКОМ

06.30 «СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ» (12+). ЗУРХАЙ
07.05 «В ТЕМЕ» (16+)
07.35 «СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ» (12+)

15.05 Х/Ф «И ЭТО ВСЕ О НЕМ»
16.30 М/Ф
17.05 Д/Ф «КЛИЧКО. БЫТЬ БЕЗУПРЕЧНЫМ»

СТС

05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.10 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА»
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»

5 КАНАЛ

07.10 Д/Ф «МАННЕРГЕЙМ ПРОТИВ ГИТЛЕРА»
08.00 «УТРО НА 5» (6+)
10.45, 16.00, 19.00 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»

Среда, 20

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05, 05.10 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.35, 14.50 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО

00.30 «ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ» (16+)
01.00 «НОЧНЫЕ НОВОСТИ»
01.20 Т/С «ФОРС-МАЖОРЫ»

КУЛЬТУРА

06.00 «УТРО РОССИИ»
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО

21.30 «СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»
21.40 «ПРЯМОЙ ЭФИР» (12+)

ТИВИКОМ

07.30 «ЕВРОНЬЮС»
11.00 «НАБЛЮДАТЕЛЬ»
12.15, 02.55 Т/С «ПЕРРИ МЭЙСОН»

18.20 Д/Ф «СТАМБУЛ. СТОЛИЦА ТРЕХ МИРОВЫХ ИМПЕРИЙ»

ТНТ

07.00, 08.30, 23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА

09.15, 14.15 «ТОЧКА ЗРЕНИЯ» (16+)
09.25, 13.00 Т/С «СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ» (16+)

Мартын 20 – Зол жаргалай бүхэдэлхэйн үдэр

БЭЕ БЭЕЭ ГАМНАЯ!

“Золтой, жаргалтай ябахатнай болтогой” гэж буряад зон үрээдэг гэшэ. Жаргал гэшэ юун бэ гэнэн темэ хүнүүдэй сэдхэл зобоодог, уран зохёолшодой, философүүдай бүтээлнүүд соо, номууд соо шэнжэлэгдэдэг, элирхэйлэгдэдэг байгаа, мүнөөшье бэшэгдэдэг шуу. Энэ нонин темэ тухай мүнөө үеын эрдэмтэ-философ, уран зохёолшо, хүгжэмшэн Шри Чинмой (1931-2007 онуудта ажаһууһан) ехэ үргэноор шэнжэлдэг байгаа гэжэ эб найрамдалай хүдэлөөнөө баримталдаг Улаан-Үдын багша Лидия Пурбуевна Цыренова хоорэжэ, мартын 20-до тэмдэглэгдэдэг Зол жаргалай бүхэдэлхэйн үдэр тухай тодорхойлоо. Энэ хоороонь уншагдайнгаа анхаралда дурадханабди.

“Өөрынгөө ажабайдалай үйлэ хэрэгүүдые бидэ ямараар угтанабиди, байгаалиһаа дулдыдангүйгөөр хайшан гэжэ мэдэрнэбиди, тэрээнһээ манай жаргал дулдыдаха байна” гэжэ философ А.Гумбольдт хэлэн байдаг. “Зол жаргалтай ажабайдал байдаггүй, харин жаргал асарһан үдэрнүүд ушардаг” гэжэ А.Терье тэмдэглэе гэн. Тиэхэдэ уран зохёолшодой ханамжанууд иимэ байна. “Юу хэхээ хананаш, тэрээнһээ жаргалтай болохогүйш, харин хэжэ байһанаа саашадаа ходоол хэхээ хананаа, жаргалаа олохош” гэжэ Л.Толстой бэшэдэг, тиэхэдэ “өөрөө жаргалаа

бэдэрэнгүй, тэрэнээ юрэл эдлэхэ, хэрэглэхэ ёһогүйбди” гэшэ Б.Шоу тоолодог байһан байна.

2013 оной мартын 20-ой үдэр ООН-ой үүсхэлээр түүхэдэ анха түрүүшынхией Зол жаргалай бүхэдэлхэйн үдэр (World Happiness Day) гэжэ зол жаргал тухай бодомжолхо арга олгогдобо. Энэмнай юун гэшэб? Хайшан гэжэ зол жаргалаа олохооб? Тэрэнээ яажа үлөөхөб, хэнтэй хубаалдахаб?

Эгээл эрхим, зол жаргалай үдэр тэмдэглэхэ олон гүрэнүүд бэлдэнэ, фотовыставкэнүүдые, нургуулинуудта плакадуудые хэнэ, больницануудта клоунууд, артистнууд хүүгэдые баясуулна. “Үхибүүд - үхибүүдтэ” гэнэн проектын ёһоор Африкын хүүгэдтэ нааданхайнууд үгтэхэ, концертнүүд болохо.

Иимэ гүн удхатай уулзалгануудые үнгэргэдэг байһан хүн түрэлтэнэй манлай болоһон, гүн ухаатай, хайхан сэдхэлтэй Шри Чинмойн шүлэгүүд, эссе зол жаргалда зорюулагдаһан байха юм. “Сокровища счастья» гэнэн ном соо Шри Чинмой иигэжэ бэшэнэ: “Минии гол хүсэл хадаа хүн бүхэн соо инаг дуранай хүсье хүсэнэй инаг дуран хэлгэхэ ёһотой. Бүхы хүн түрэлтэн дэлхэй дээрэ нэгэ хайн ханалтай, зол жаргалтай ажаһуухан болтогой”.

Ород хэлэн дээрэ оршуулагдаһан суута философой афоризмнуудые буряадшалаад үзэе:

Ажабайдалай нарата талые шэлэхэ эрхэ хүн бүхэндэ бии. Бүхы

дэлхэйн хайхание ори ганса михэрэл гансата бүри ехэ болгоно.

Зол жаргал манай түрэхэһоо үгтэн эрхэ мүн. Энэндэ бидэ оһөдөө этигэхэ ёһотойбди.

Хараха хоёр гайхал бии: инаг дуранай гайхал ба хүлисэлэй гайхал.

Дэлгэрхэ эрмэлзэл - байгаалин хайн сэдхэл соо.

Шинии хүнүүдтэ хайнаар хандабалшни, тэдэшни мүнөөдэр шамда хайн байха, харин үглоодэрын ондоо зондо хайнаар хандаха.

Заабол бөөлүүлхэ эрхэ гэхэдэ, жаргалтай ажаһууха.

Жаргалтай хуухымнай түлоо юун хэрэгтэб гэхэдэ, хүүгэдэй энэрхы зүрхэн ба нангин хүнэй ажабайдал...

Жаргалтай байхаа ханана гүш? Өөрынгөө ухаанай хүсэ үлүү бү сэгнэ, оорынгоо зүрхэнэй элшэ дутуугаар бү сэгнэ.

Би жаргалтайб.
Би жаргалтайб, эгээл зүб юумэ шэлэнэб.

Би жаргалтайб, би хайн шагнагшаб.

Би жаргалтайб, хоолойгоо ехэ шангадхадаггүйб.

Би жаргалтайб, бүхы зоние этигүүлхэ оролдодоггүйб.

Би жаргалтайб, юуб гэхэдэ, би гомдолоо мэдүүлдэггүйб.

Би жаргалтайб, эгээл шухала

юумэн гэхэдэ, оорынгоо хүгжөөлгэ гэжэ ойлгооб.

Би жаргалтайб, ондоо хүнэй хайн талые тэмдэглэнэб.

Би жаргалтайб, оорынгоо олон хүсэлые үсоорүүлэб.

Би жаргалтайб, оорынгоо бодолнуудые үдэр бүри хинан шалганаб.

Би жаргалтайб, би нэгэшые дахи нэгэ газартаа байдаггүйб.

Би жаргалтайб, би үдэр бүри дээдэ бурханда баяраа мэдүүлнэб.”.

Энэ зол жаргалай үдэр бэе бээ гамная, мантай ушарһан зон зол жаргалтай байхань болтогой!

Бэлигма ОРБОДОВА
хоорэлдоо хэбэ.

Владимир КОНКИН:

Пресс-конференци

«АЛДАР СУУТА КИНООПЕРАТОР САША ИТЫГЫЛОВТЭЙ ХҮДЭЛХЭ ЗОЛ ТУДАА...»

Тээмэндэ Улаан-Үдын Н.Бестужевай нэрэмжэтэ ород драматическа театрай тухай зал соо Россиин арадай артист, киногой олондо мэдээжэ артист уригдажа, нонин удхатай пресс-конференци үнгэргэгдоо. Бэлигтэй киноактёрые республикын соёлой министрэй орлогшо С.А.Добрынин, тус театрай директор П.Г.Степанов гэгшэд угтан абажа, “Муж, жена и сыщик» гэнэн театральна жүжэгтээ Улаан-Үдэ гастрольдо ерэнээрн хани халуунаар амаршалба, зохёохы амжалта хүсэб. Арадтаа суутай артист зохёохы ажал, мүнөө үеын театрнууд, анхан хүдэлхэн бэлигтэй артистнууд тухай удаан хоорэбэ, хананаа зобоһон асуудалнуудаараа хубаалдаба. Хоороонинь – уншагдайманай анхаралда.

- Хүнэй сэдхэл хананаа болгоһон зүжэг (“Муж, жена и сыщик») танда асарааб: эрэ, эхэнэрэй харилсаан харуулагдана, атаа жүтөөн дээрэнһээ нэгэниинь нүгөөдээ элирүүлхын тула мүрдэгшые дуудана, бултын хөөрэхгүйб, үдэшэлэн булта харахат даа... Дүшэн жэлдэ Алла нүхэртээ хайн ажаһуугааб, шуулдаа хэрэлдээгүйбди. Намгамни гурбан жэлэй урда үбдэжэ наһа бараа. Тиимэһээ бидэ мүнөө “Ганса бэе үлэнэн зоной зүрхэнэй клубта” (“Клуб одиноких сердец») уулзажа,

Россиин арадай артист Владимир Конкин 1951 оной августын 19-дэ түроо, 1972 ондо Саратовай театральна училищи дүүргээ. Харьковай ТЮЗ-ай, удаань Моссоведэй нэрэмжэтэ Академическэ театрай, А. Довженкын нэрэмжэтэ киностудиин, хүүлдэнь Москвагай М.Ермоловагай нэрэмжэтэ театрай, Е. Радомысленскийн хүтэлбэрилдэг театр-студиин, “Вернисаж” театрай артист байгаа. Гүрэнэй шангай гурба дахин лауреат болобо. Павел Корчагинай роль (“Как закалялась сталь”), тиэхэдэ мүрдэгшэ Володя Шароповай роль (“Место встречи изменить нельзя”), бусад кинофильмнүүдэй рольнууд Россиин арадай артистые, Украинын габьяата артистые суурхуулба. 3 хүүгэдтэй, 5 аша, зээнэртэй.

бэлигээ хурсадхажа, өөрын нонирхолтой ябадагбди. Аша зээнэрн олон, дураатай ажалаа үргэлжлүүлжэ ябаһандаа баяртайб, би өөрөө атаархажа ябадаггүй хүн шууб даа. Кино мүнөө үедэ түргөөр буулгаад лэ нубарюулан гаргана. Харин минии үедэ “Отцы и дети» гэнэн кинодо Кирсановые наадахадамни, дуэлиин үедэ Базаровай гарай хургадуудта шоргоолзод олоороо дүтэлхэ, тойроод гүйхэ ёһотойл аад, шортоо, тэдэ хүйхэрнүүдын дүтэлхэ юм бэшэ, наранай ороттор шахуу кинооператортаяа хүлээжэ байтарнай, нэгэ шолмо-шоргоолзонинь

ойлгоһон шэнгээр бүхы даабариимнай дүүргээ, тойрожо ябаад гүйгөө, харайгаа бэлэй... Иимэл удаанаар нэгэ багахан үзэгдэл буулгадаг бэлэйбди. Буряад яһанай, ухаангүй бэрхэ, гүн бодолтой, баян сэдхэлтэй Саша Итыгыловтэй, тон бэлигтэй кинооператортай суг кинонуудта ажаллаһанаа оройдоошые мартадаггүйб. Ехэл хурса бэлигтэй хүн байгаа. Саша Итыгыловтэй хүдэлхэ зол намда туддаа...

Харин мүнөөнэй театрнуудта юун болоно гэшэб?! Демократи, эрхэ сүлөөтэй болообди гэлдээд, эгээл хараалай муу, дорой үгэнүүдые герой-

нууд хэлэнэ! Бүри юун гэнэн саг гэшэб?! “Красная шапочка” гэнэн үльгэртэ ашатаа ошоод, улайжа, сайжа гарааб. Үльгэр онтохоной удхашые хуу нэлгэгдэнхэй, хайн талые харуулха, үхибүүдтэ ухаа зааха зүжэгнай бүри бүтэхгүй, дорой удхатай, бүһэнөө доогуур “үзэгдэлнүүдтэй” болошонхой байба?! Харин “Евгений Онегиндэ” ошоод, үнөөхи танил образуудаа танибагүйб, Пушкинһаамнай юуншые үлөөгүй бшуу, гансал муу, муушалһан үгэнүүд, нүсэгэ шабган зон-геройнууд... Мүнгэ (ондоогоор хэлэбэл, “бабло”) абахын тула мэдээжэ зохёолнуудые ондоо, муу

тээшэнэ болгоходонь, яахабши?! Номуудые уншадаг зон үсөөрөө, би өөрөө бүхы наһараа номуудые уншадагби, эндэ би өөрынгөө гэртэхиндэ ехэ баярые хүргэжэл ябадагби. Зариман Муму, Каштанкые илгангүй, бүри юушые мэдэхэ болинхой. Залуушуулай зариман “һүүлээ үргэнхэй”.

Бидэ суута Раневская, Орлова, Марецкая, Грибов, Яншин, бусад алдартай, габьяатай артистнуудые хаража, тэдэндэ хүгэдэдэг, тэдэнэй үндэр соёлһоо хүртэхөө зоридог, эрмэлзэдэг, бүри тамхинайнгаа үлөөдэншые хаядаггүй бэлэйбди, бидэ, тэрэ үеын залуушуул. Харин мүнөө саг хубилаа. Тиигэбшые би өөрөө, намтай хуби заяагаа холбоһон клубайхид, нүхэдни хуушан ёһо заншалнуудтаа үнэн сэхэ зандаа үлэнхэйбди, саашадаашые үлэхэбди.

Тээмэндэ нэгэ эхэнэр ехэ омогорхон, “Высоцкий хадаа манай Пушкин» гээд, намайе голхоруулба. Высоцкий хадаа Высоцкий, суг хүдэлхэдэ, ехэ ороо, хүндэ абари зантай хүн байгаа, харин Пушкин хадаа элитэ Пушкин шуу. Иимэ юумэ худханаһай хэрэггүй гэжэ хэлэхэ байнаб. Суута, олондо мэдээжэ ород театральна нургуулин хосоржо байһаниинь голхормоор. Харин хүн болохо баһаһаа гэлсэдэг. Ород театральна ёһо заншалнуудаараа ерээдүйнгөө үетэниие хайн тээшэнэ хүмүүжүүлэл!

Бэлигма ОРБОДОВА,
Радна-Нима БАЗАРОВАЙ
фото.

Суббота, 23

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.45, 07.00, 07.10 Х/Ф «ЧЕЛОВЕК-АМФИБИЯ»
08.40 «ИГРАЙ, ГАРМОНЬ ЛЮБИМАЯ!»
09.30 М/Ф «ДЖЕЙК И ПИРАТЫ НЕТЛАНДИИ»
10.00 «УМНИЦЫ И УМНИКИ» (12+)

«РОССИЯ 1»

06.05 Х/Ф «КАРУСЕЛЬ»
07.35 «СЕЛЬСКОЕ УТРО»
08.05 «ДИАЛОГИ О ЖИВОТНЫХ»
09.00, 12.00, 15.00 ВЕСТИ

07.30 «ЕВРОНЬЮС»
11.00 «БИБЛЕЙСКИЙ СЮЖЕТ»
11.35 Х/Ф «ВО ВЛАСТИ ЗОЛОТА»
13.10 «БОЛЬШАЯ СЕМЬЯ»
14.05 Д/Ф «ОСЕННИЙ САД МАРСЕЛЯ МАРСО»

ТНТ

07.30 М/Ф «СКАЗКА О ТВЕРДОМ ОРЕХЕ»
07.50 М/Ф «РОБИН ГУД: ЗАКЛЯТЫЕ ВРАГИ»
09.15 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА

ТИВИКОМ

06.00 «СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ» (12+). ЗУРХАЙ
06.30 НОВОСТИ ДНЯ (16+)

07.00 «В ТЕМЕ» (16+)
07.30 «СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ» (12+)
07.50 Д/Ф «НЕ ТЕРЯЯ НАДЕЖДЫ»
08.00 НОВОСТИ ДНЯ (16+). ЗУРХАЙ

СТС

05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

Пагма ЦЫДЫПОВА АШАТА ЭХЭДЭЭ ЗОРЮУЛГА

Алтан дэлхэйдэ шамайе түрэнэн эхэшни
Аласайш замда ханаагаа зобон хуудаг даа.
Алдар нэрэтэй дорюун ябахадани,

Унгэтэ юртэмсын орёо байдал бодонол даа.
Хүмүүни үри, эхынгээ сэдхэл баясуула,

НТВ

06.40 Т/С «АГЕНТ ОСОБОГО НАЗНАЧЕНИЯ»
08.25 «СМОТР» (0+)
09.00, 11.00, 14.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»

5 КАНАЛ

08.00 М/Ф (0+)
11.00, 19.30 «СЕЙЧАС»
12.00, 12.40, 13.25, 14.05, 14.50, 15.25, 16.05, 17.00, 17.50, 18.40 Т/С «СЛЕД»

Воскресенье, 24

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.10 Х/Ф «ОТЯД ОСОБОГО НАЗНАЧЕНИЯ»
08.40 «АРМЕЙСКИЙ МАГАЗИН» (16+)

«РОССИЯ 1»

06.35 Х/Ф «ТРАКТИР НА ПЯТНИЦКОЙ»
08.20 «ВСЯ РОССИЯ»
08.30 «САМ СЕБЕ РЕЖИССЕР»
09.20 «СМЕХОПАНОРАМА»

22.30 Х/Ф «45 СЕКУНД»
00.35 «ВОСКРЕСНИЙ ВЕЧЕР С ВЛАДИМИРОМ СОЛОВЬЕВЫМ» (12+)

КУЛЬТУРА

07.30 «ЕВРОНЬЮС»
11.00 «ОБЫКНОВЕННЫЙ КОНЦЕРТ»
11.35 Х/Ф «МОРЕ СТУДЕНОЕ»
13.05 «ЛЕГЕНДЫ МИРОВОГО КИНО»

ТНТ

07.30 Х/Ф «МОЕ ВИРТУАЛЬНОЕ ПРИВИДЕНИЕ»
09.00 «МУНГЭН СЭРГЭ». ПОГОДА
09.20 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ» (16+). ПОГОДА

ТИВИКОМ

12.00 Д/Ф «КУДА УХОДИТ ДЕТСТВО?»
13.00 «ПЕРЕЗАГРУЗКА» (16+)
14.00 «КОМЕДИ-КЛАБ» (16+)
15.10 Х/Ф «ПУНКТ НАЗНАЧЕНИЯ-2»

НТВ

06.00 М/Ф «ЗЕМЛЯ ДО НАЧАЛА ВРЕМЕНИ-3»: «ПОРА ВЕЛИКОГО ДАРЕНИЯ» (6+)

Хайрата эхэ, эжы, хүгшэн эжы, ажалай ба ара талын ветеран

ХАЛЗАНОВА Екатерина Цыбиковнагай

наһа бараһан ушараар абгайтандаа гүнзэгы шаналал гашуудалаа мэдүүлнэбди.

Бадмацыреновтэнэй, Доржиевтэнэй, Соктоевтоной гэр бүлэнүүд.

Ремонт мебели на дому. Тел.: 621-351

Массаж. Тел.: 662-175

ВОЗРАСТНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ В ТЕЛЕПРОГРАММЕ

В телепрограмме с 27 августа, согласно ФЗ от 29.12.2010 «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию», вступающему в силу с 1 сентября 2012 года, будут присутствовать знаки о возрастных ограничениях:

0+ - от 0 до 6 лет
6+ - от 6 до 12 лет
12+ - от 12 до 16 лет

16+ - от 16 до 18 лет
18+ - старше 18 лет

МОНГОЛОЙ ТЕЛЕВИДЕНИ ОРОН ДАЯАР

ДДЭШТВ гэнэн компани Ази даяар Монголой телевизийн 40 гаран сувгууды, тиихэдэ англи, герман, ород, хятад хэлэтэй DW-Asien, Outdoor TV, Bloomberg TV, Yvэр Монгол ТВ, Одон ТВ, SupremeMaster, Australia TV, Дом Кино, Музыка, Телекафе, CCTV-5, Шанхай, Бээжин гэхэ мэтэ каналнууды үзүүлжэ байдаг томохон эмхи юм.

Энээхэн компани Буряад Республикада ерэжэ, Монголой телевидениин бүх сувгууды, мүн англи,

герман, ород, хятад хэлэтэй сувгууды харуулжа тоног түхээрэмжэ Улаан-Үдэдэ, Агада худалдажа, угсаржа эхилээ.

Монголой, Үвэр Монголой, Хятадай, Австралин телевидени үзэхэ дуратай хаа, иимэ утаһаар холбоо барина: 8-924-396-79-00.

Монголой сансарын телевидениин хүлээн абагшын (приемнигой) үнэ - 5000 түх., танай гэр байшанда угсаржа тохиргоо хэхэ ажалтайгаа (с установкой, настройкой) - 8000 түх.

Үнэгэрхэн зуун жэлэй аршан зуур

ЦЕНА № 4000 руб.

Пролетария всех стран, соединяйтесь!

Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ проект

Красный Бурят-Монгол

Орган Бурревкома и Буроблкона РКП.

№ 1.

Суббота 14 января 1922 года.

№ 1.

Редакция и контора газеты по
местах: ул. Красной Звезды
(Тихвинская), № 4, явз.у.
Приним по делам редакции с 10
до 12 час. дня.
Подписка на газету принимается
в конторе газеты.

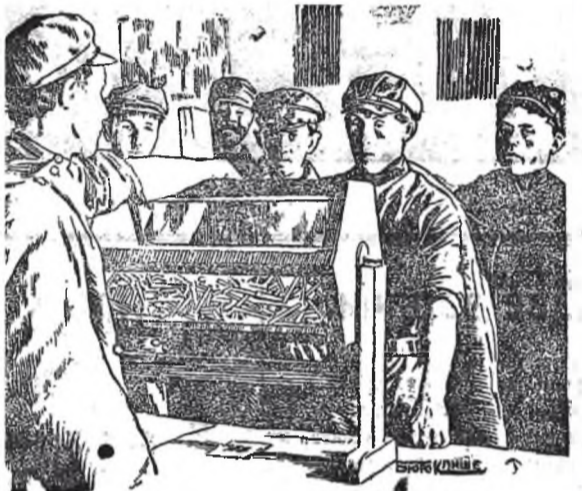
Январин 21-дэ 80 хууритай таряшанай гэр нээгдээ нэн. Эндэнь хамтын байра, хооллолгын тагалга, номой сан, хүнэй буудаг газар бии нэн. 1925 оной зун таряшанай гэрье А.Ф.Второвой магазинай байшан руу зөөлгөөд, орондон пионерүүдэй клуб нээхэ дуралдал ороо юм. Пионерүүдэй 2-дохи отрядта Троцкийн нэрэ угтөө. Зураг дээрэ пионерүүдэй клубай ажабайдалһаа хэнэг зураглагданхай. Уйтан, хабшуул байгаа хаш.

1922 оной январин 14-дэ Эрхүү хотодо "Красный бурят-монгол" гэнэн сонинной түрүүшын дугаар толилогдоо. Түрүүшын редакторын - Г.Г.Данчинов. Удаань "Бурят-Монгольская правда" сонин байгуулагдаһаар 3 жэлэйнгээ ой тэмдэглэхэдээ, "Красный бурят-монгол" сонинһоо эхитэй байһанаа бэшэһэн юм. Тээд мүнөөнэй түүхэшэдэй баримталһаар, "Бурят-Монгольская правда" сонин 1918 оной июнин 7-до мундэлөө. Харин "Красный бурят-монгол" сонин һуулшынгээ дугаарые 1923 оной сентябриин 4-дэ толилоо. Алиниинь үнэн бэ - мэдэгдэнгүй.

Представитель политотдела разъясняет призывникам цели и задачи призыва в Красную армию

Тянут жребий.

1925 оной хабар буряад-монголнууд сэрэгэй албанда татагдажа эхилээ. Армида алба гараха болзор - 5 жэл.

Буряадай морин сэрэгэй хургуули дүүргэһэн түрүүшын курсантнууд.

Бултание сэрэгэй албанда татадаггүй нэн - жээрэб таталгын арга хэрэглэгдэдэг байгаа. 1924 оной сентябриин 12-то "Бурят-Монгольская правда" сонин иигэжэ бэшээ нэн: "Улаан Арми хадаа залуу хүдэлмэришэд болон таряшадай ээм дээрэ тохогодон туйлай ехэ зорилгонуудые бөөлүүлхын тула улаан командирнуудаар дуталдана... Тала дайдын түрүү залуушуул, улаан командирнуудай хургуулида орогты". Найн дурараа сэрэгэй албанда татагдаха хүнууд нэрэ обогоо бэшүүлжэ эхилээ. Республикын залуушуул энэндэнь эдэбхитэйгээр оролсоо.

Рокоссовский суута буряад морин сэрэгэй бригадын тогтолгын түүхые дурсахадаа, "энэ хэмжээ ябуулгые буряад ажаһуугшад ехэ зоригжолтойгоор угтан абаа... Сэрэгэй алба гараха дуратай буряад хубуудэй тоо түсэблэгдэһэнһөө хэдэн дахин ехэ байшоо" - гэжэ бэшэнхэй.

1925 оной ноябриин 15-да буряад морин сэрэгэй хургуулин түрүүшын курсантнууд нуралсалаа дүүргэжэ гараа. 1926 оной эхиндэ тэдэ түрүүшынхиэ эмхидхэгдэһэн Буряад-Монголой морин сэрэгэй эскадроний үндэһэ хуури табяа юм. 1927 ондо эскадрон морин сэрэгэй дивизион болгогдоо. Энэ үедэ Сибириин сэрэгэй тойрогой командалагша В.В.Куйбышев буряад дивизионной байдалтай танилсахадаа, тэрээндэ үндэр сэгнэлтэ үгөөд, сэрэгшэдэйн тоо бүри олон болгохо хэрэгтэй гэжэ тэмдэглэһэн байна.

«Буряадууд - байгаалиһаа табисууртай морин сэрэгшэд. Тэдэ энэ амитанда ехэ дуратай, хара багаһаа тэрэниие унажа һурадаг хадаа морин сэрэгтэ татагдахаяа оролдодог. Моринтой холбоотой нуралсалые тэдэ бэлэхэнээр хадужа абадаг юм. Буряадууд адуунай абари зан, оңсо илгаануудые найн мэдэхэ хадаа ехэ найн морин сэрэгшэд болодог», - гэжэ Буряадай морин сэрэгэй дивизион тухай Советскэ Союзай Маршал Константин Рокоссовский "Бурятская краснознаменная" ном соогоо бэшэһэн байдаг.

НАНГИН, АРЮУН БУЯНТАЙ

Хүрэгж ерэн харабтар Могой жэлдэ далан найманайн-Гаа Сагаалгание ажалай ветеран, Эхэ - Герой Иринчин Сыреновна Петушкеева – Мурдонова сагаан эдезэйнгээ дээжэ сүршэн, нан бунгаараа орон дэлхэйгээ арюудхаанаар угтаба. Тэрэ хадаа эхэнэр хүнэй нангин, арюун буян болохо даабаритай 1937 оной Үхэр жэлэй янгинама хүйтэн январь парада алтан дэлхэй дээрэ абягаа үгэжэ түрэнэн намтартай.

Бага наһанай үе саг эзэлүүдгүй түргэн ошодогшые хаа, хүнэй наһанай ухаан бодолдо миндхан дээрэл үлэшэдэг бэшэ аал? Үетэн нүхэдөөрөө наадаһаар, һуралсалай түрүүшын алхамуудые хэжэ эхилээ. Эрхэлүүлдэг эжын зөөлэн энхэрэл. Теэд Иринчин басаганай дүрбэн үйндөө хүрэгжэ ябатарын, тэрэнэй һонорто "дайн" гэнэн шэмэрүүн үгэ соностоо бэлэй. Нютагай үйлсөөр алхалан ябадаг эрэшүүл үсөөрөө, байн байтараа, эдеэ хоолшые хэмтэй гамтай боложо, үлдэхэ, даараха саг ерээ һэн. Сагай ябаса ябахаараал ябаа. Агуу Илалтгар дэйн дажаршые дүүрээ, харин олон яһатан, Совет ороной олон миллион хүн зон тэрэ үнгэрһэн шүһата тэмсэлдэ сэгнэшэгүй наһаа үгөө бэлэй.

Дайнай үеын үхибүүд бага балшар наһанһаа ажалда хүдэржэжэ, хүдөө һууринай ямаршые хүшэр хүндэ хүдэлмэри бүтээдэг байһан юм. "Хүн болохо баһаһаа, хүлэг болохо унаганһаа" гэнэн арадай үгэ ухаан бодолоороо һүбэлгэн Иринчин басаганда хабаалтай һэн. Багшын хэлһэн, уншаһан үгэ бүхэниие хадуун абажа, толгойдоо бүхөөр хабшадаг байгаа.

Түрэл нютаг Тоородонь тэрэ үедэ долоон жэлэй һургуулитай байжа, саашадаа дунда һургуули дүүргэхэнь бэрхэшэг болоһон юм. Даря эжын

тэдхэмжэ – пенси оройдоол 12 түхэриг. Хэрэндэ гү, али ондоо нютагуудта ошожо һураха арга шадал бага. Гансаараа үлэхэ эжыншые хайратай. Тэрэ гэнээр басаганай ажалайн намтар эхилһэн. Түрүүшээр – "Улан Тооро" артельдээ, хожомын "Путь к коммунизму" колхоздоо элдэбын ажалда хүдэлжэ ябатарын, шүрбэһэлжэ, шадаалиг залуу эхэнэрые ажахын хүтэлбэрилэгшэд һаалишанаар ажалда орохыень дурадханаар байна. Теэд гэнтэ һаалишан болошохонь хүшэр гэжэ наһан Иринчин хоёр жэлдэ фермэ дээрэ тугалшанаар ажаллажа туршаба. Тоорын һү һаалин фермэ дээрэ һаалишадар тэрэ үедэ дүй дүршэлтэй Долгор Юбухаева, Бадма Холбоева, Сэдэн Саргаева, Сэбэк Баганова, Ханда Шобоева гэгшэд ажалладаг һэн. Эдэнэр таатай зантай басагые өөршөөжэ, фермын малай байрын ехэ болгодоходо, "залуушуулые абажа, халаан бэлдэе" гэлсэһэн байжа болоо. Иигэжэ Иринчин Петушкеева Галина Кириллова хоёр һаалишад болоһон намтартай.

– һаалишанай хүнгэн бэшэ ажал. Үглөөнэй наранай аласһаа үндыхэһөө эхи абан, үдэшин боро хараһанай таһартар үргэлжэлдэг: даалгаатай үнедээ эртэлжэ һааха, үбһэ, силос хоолын гаргаха, наг шэбхын арилгажа, хээрын сабшалан дээрэ абаашаха, үгы һаа, дэбдихэ хии болгохоёо

түхэрээлэн адхаха – хүйтэн үбэлэй ажал. Хабартаа малайнгаа байрануудые, хорёо хүшөө заһабарилга, үшөө хуһан модоний набшаһата мүшэр бэлэдхэн хатаажа, тугаллаһан үнедтэ хоол бэлдэлгэ. Зундаа үбһэнэй үглөөнэй үрдэһэн, үдэрын һэлилгэ, тармалга – энэһнээ гадна үглөөнэй, үдэрэй, үдэшин үнедэй һаалга. Тэрэ үеын һаалишадай ажал яһала хүшэр хүндэ һэн даа. Гүнзэгы нүхэн соо дарагдаһан силос асалан уудалжа, дээшэнь шэдэжэ гаргаха гээшэмнай хүнгэн бэшэл.

– Залуу, шадабари багатай минии һаалишанаар хүдэлхээ ороходом, намай үгэ хүүрээрээ хэрэгтэй захяа заабари үгэдэг даамгай, сэсэн эхэнэрнүүд бурханайнгаа орондо булта мордонхойнууд, би тэдэниие һайн һайхан үгэнүүдээр дурсан ябадагби, – гэжэ буурал үһэтэй Иринчин Сыреновна уяран домголон һууна.

Хүн түрэлтэнэй хуби заяан, харгы зам табилангаараа заагдадаг ёһотой. Шэг шарайгаар сэбэрхэн, үгэ хүүрэй хойно байдаггүй, буряад, ород

уран зохёолой номуудые яһала уншаһан, ажалай дүй дүршэлтэй эхэнэрые обёоронгүй алад гармаар бэшэ һэн бэээ.

Түмэр мөөрэтэ трактор хүлэгы эмээллэн, жолооень гартаа абаһан Сэрэн хүбүүн эрэ бэээ бэлһэн, эршэ зоригтой, энгэр сэлхинэй ябаа. Заяаша табилан эдэ хоёрой хубинь нэгэдүүлжэ, гуламтадань ошо бадаруулжа, гэр бүлэ болгоһон. Сэрэн Будаевич Мурдонов бүхы наһаараа механизатораар ажаллаһан намтартай. Олон үри хүүгэдтэй гэр бүлэдэ эрэ болон үндыһэн, хөөрүү үгэ зугаатай хүн һэн. Нютагай механизаторнууд Макары Дугаров, Николай Саргаев, Сэрэн Мурдонов гэгшэд түрэл колхозойнгоо таряалан дээрэ оролдосотой, шадабаритай, бэрхэ хүдэлжэ, баян ургаса таряа хуряан абаһанайнгаа түлөө гүрэн түрын шагналнуудта хүртэһэн байха юм. Николай Жигжитович Саргаевай үбсүүе Ажалай Улаан Тугай, Сэрэн Будаевич Мурдоновой, Макары Жамнаныч Дугаровай үбсүүе "Хүндэлэлэй Тэмдэг" гэнэн орденууд шэмэглээ һэн. Гадна Иринчин Сыреновнагай хани нүхэр Сэрэн Будаевич 1970 ондо эрьез халижа, Эрхүү мурэнэй үерлэхэдэ, аюулда орохоор болоһон айл зоноо, адуу малаа абаралсаад, "За спасение утопающих" медальда хүртэһэн. Табяад, жараад онуудта тэрэ таряаланай шэнэ газарнуудые гаргалсан элдүүрилжэ, "За освоение целинных земель" гэнэн медальар шагнагдаһан байгаа. "Буряадай габыята механизатор" хүндэтэ нэрэ зэргэ эрхим ажалайн түлөө олгогдоһон. Иринчин Сыреновна Сэрэн Будаевич хоёрто эршэтэй, оролдосотой ажаллаһанайн гэршэ бо-

ложо, олон тоото республикын, аймагай, нютагай засаг түрын Хүндэлэлэй грамотанууд болон баяр баясхаланай бэшэгүүд ябталаатай. Энэ хадаа үри хүүгэдэйн омогорхол. Харин үри хүүгэдэнь үсөөн бэшэ, Мурдоновтон арбан хүүгэдые бөөмэйлэн үргэжэ, наһанайн харгы замда гаргаһан нангин, арюун буянтай.

Хүнэй үндэһэн газар дээгүүр, модоний үндэһэн газар доогуур гэдэг бэлэй. Хүүгэдэйн аха заха Дарима, Аюша түрэл нютагтаа айл бүлэ болон түбхинэнхэй. Сэсэг үхин Эрхүүгэй гүрэнэй университетэй түүхын таһагта һуража дүүргэдэ, мүнөө Зуун Мориной дунда һургуулида багшална. Агаараар ниидэдэг онгосонуудые бүтээдэг Улаан-Үдын авиазаводто ажалладаг Жаргал гартаа уран дарханай шэдитэй. Тэрэнэй дүү хүбүүн Буда ахынгаа хойноһоо харгылаа. Туяна үхин Тооро нютагайнгаа "Яна" дэлгүүрэй наймаашан, Надя, Эльвира, Максим дүүнэр баһал худалдаа наймаанай ажалтай. Алеша хүбүүн үндэр наһа эдлэжэ байһан эжынгээ амгалан тайбаниие, унтаха нойрые сахин, гэртэ газрааһаа үргэһээр, аха дүүнэрээ угтажа абаһаар, Эрхүү мурэнэйнгээ эрье дээрэ тодорһон иибингээ гэр гуламтада эзэн хүн болонхой.

Арюун, нангин буянай аша талаантай Эхэ - Герой Иринчин Сыреновнагай омогорхол арбан табан ашанар, табан гүшанар...

Һаалишад ябаһан эжынэрэй харюу монсо хургадые Аалихан жирилгэхээр наһан байбаше, Арайш заяан хүрэнэгүй...

Д.УЛАНИ.
Түнхэн, Тооро нютаг.

ДОРЖОГУТАПОВ Дамдинсүрэн

БАСАА Валера

ХАДАМАЙ ХАНЗА

ЭХЭНЭРЭЙ ЗАЯАН

Сэсэгмагай эжыдэ зорюулнаб. Мункеува Дарима Лубсановна, Дээдэ Ториһоо гарбалтай, Улаан номто тоонтотой.

Буянта һайхан буряад дайдада Бурханай үршөөлөөр түрөө бэлэйлби. Аба эжынгээ зулгыхан наһанда Альган дээрэнь тэнжээ бэлэйлби.

Сэсэгээр долгилһон сарюухан нютагтаа Сэдьхэлээ сэнгэжэ үндыгөө бэлэйлби. Аршаанаар билтарһан талын булагтаа Арюулжа бэээ сэлмээгээ бэлэйлби.

Хардажа ерэнэн хамалган, хашалган Харшандал галзуураал гүша адхан онуудаар, Эсэгэм намайгаа дахуулан хүлжажа, Эбэржэ Монголоор хоргодоо бэлэйлби.

Дүшөөдхэн онуудай үлдээнэй жэлнүүдээр Дүршэжэ ажалда дадаа бэлэйлби. Хүшэрхэн сагуудай буянта хүнүүдээр

Хүндые дабажа,боргожоо бэлэйлби.

Халюуран ногооной хангалтан байхада, Халуунхан зүрхэээ доһолгоо бэлэйлби. Уярма хүгжэмэй эбхэрэн буухада, Урихан хүбүүндэ этигээ бэлэйлби.

Хонгорхон наһандаа хотонһоо гаража, Холын дайда руу дугшуулаа бэлэйлби. Хадамхан эжыгээ, абая хаража, Хари газарта нютагжаа бэлэйлби.

Инагайнгаа халуухан бээдэ шэнгэжэ, Бүлын удхые мэдэрээ бэлэйлби. Эльгэндээ энхэрэн үриее үргэжэ, Эхын заяае эдлээ бэлэйлби.

Хоншуухан хабартаа һайрамай гүйхэдэ, Хайрата абаяа дурсадаг бэлэйлби. Алтанхан хараасгайн уургайгаа зүйхэдэ, Ашата эжыгээ үгылдэг бэлэйлби.

Хэшэг далгата Улзы нютагта Хүршэнэр һайхан хүндэтэй һуугаалби.

Энээхэн наһаа иигэжэл эдлэхэ Эхэнэр түрэнэн заяамни гэлэйлби.

Алтанхан наранай аажамхан хүрезн соо Угтэһэн наһамни ойртожол байна даа. Балшархан наһанайм зүүдэндэм эрьезн соо Баабай, эжымни угтажол байна даа.

Хээрын сэсэгэй толботон байхада, Хөөрхэ нютагни энхэрэн угтахал. Уулын модоний мүнгэтэн сайхада, Үри хүүгэдни эльгэлэн үргэхэл.

МҮШЭДЭЙ ОРДОН

Огторгойн мүшэдэй үльгэр шагнан, Обтон удаан тэнгэри шэртэнэб. Одоной ордоной зураг шэнжэн, Одые холбоһон зурлаа татанаб.

Шанага шэнги долоон үбгэд Шанха хойно мийэрэлдэнэ. Гэрэл сасан урда зүгтэ Гурба ногоон түбэрэлдэнэ.

Зүүдэн холын зүүнэй зүгһөө Жүдхэн сайна сог мүшэд.

Саанань дахан мурдэн гүйнэ Сахилан ошоор ялагар мүшэн.

Һүниин сагай шагай тоолон, һара мүшэд һайбарлана, Зурхайн шоогой зүргэ татан, Зоной заяа тайлбарилна.

Мянган сая түбээр сасаһан Мүнгэн шүүдэр мүшэдэй шүрэ. Халин ниидэн хажуу тээшээ Холодон ошоод хараа һаа.

Хамаг ордон хайлан һалаад, Хубилан шэнээр бүрилдэжэ, Хэнэйш нюдэнэй хараагүй Шэнын зурагууд ялархал.

ДУРСАЛГА

Ялагар мүшэнтэй тохёожо, һарын задаран хүрээтэхэдэ, Мүнгэн сагаан толон соонь Мүнхэрэн ошоһон угуудаа Мүргэн, шаналан дурсанам.

Сог мүшэнтэй тохёожо, һарын бадаран хүрээтэхэдэ, Хүйтэн сэбдэг толон соонь Хайрата хүгшэн эжыгээ Хайрлан шаналан дурсанам.

Һүниин мянган мүшэд соо һарын яларан хүрээтэхэдэ, һаруул сэлгезн толон соонь һайхан нүхэдөө үгылжэ, һанан, шаналан дурсанам.

2011 оной январь. Хэжэнгэ.

«Тайлаг тэмээн» гэжэ номһоо абтаба.

Арадаймнай үндэһэн урлал

УРАН ДАРХАН ЮРИЙ ЭРДЫНЕЕВ

Буряад оромнай бэлиг талаангаараа бүхы дэлхэйгээр суурхалан хүнүүдээр баян юм. Тэдэнэй нэгэн мэдээжэ скульптор Юрий ЭРДЫНЕЕВ болно. Тэрэ 1965 ондо Агын тойрогой Табтаанай нютагта харгана угай Чингис Мунгуевич болон Роза Шагдаровна хоёрой эбтэй эетэй бүлэдэ түрэхэн намтартай.

Хүлөө шоройдуулһан нютагайнгаа үзэсхэлэнтэ байгаалиин элдиндэ үндыһэн Юрын багана хойшо гартаа дүйтэй, уран байхань гайхалгүй. Сэсэг намаагаар анхилһан талаар зоргон соогоо наадан ябатараа, гэнтэ дээрэһээ шэдитэ дуунай зэдэлшэхэдэнь, хүхэ миной гүн руу ухаан бодолоороо шэнгэжэ, хүшэгэ тэнгэрийн хаагуур бэ даа хоргодошоһон жэргэмэлье бэдэрэн, хүюу баяраар халишадаг балшар багын зүрхэн бэлэй. Эгээл энэ балшар наһанай мартагдашагүй баярай нангин хүсэһөө «Жэргэмэл» гэжэ бүтээл бии болоһон ха. Хүрэлөөр шудхагдаһан энэ бүтээл хадаа үбгэ эсэгэ аша хүбүүн хоёрой морин дээрээ һундалдан, хамта огторгой руу толгойгоо үргөөд, жэргээ дуушанаа шагнажа байхыень мүнхэлэнхэй. Тэрэниие харахада, досоо наран гаража, жэргэмэлэй дуунай зэдэлхые хүлээн байхаар.

1970 гаран онуудаар гэр бүлэнь Улаан-Үдэ хото руу зөөжэ, хүдөөгэй шэрхи хүбүүн хотын болошоошые һаа, тоонто нютагтаяа холбоогоо таһалаагүй. Заал һаа амаралта бүхэндэ Юра нютагаа айлшаладаг һэн. 8-дахи класс дүүргээд, уран дархашадай училищида орожо, наһанайнгаа мэргэжэл шудалжа гараа. Сэргэйнгээ алба дүүргээд, ажалайнгаа намтар эхилээ юм.

Хорёод жэлэй саана Юрий Эрдынеевэй эсэгэ Чингис Мунгуевич хүндэ үбшэндэ нэрбэгдэн, наһа бараа һэн. Роза Шагдаровна эжынь гурбан хүбүүдтээ үлөө. Хүбүүд гээшэ хүлгөөтэй гүб даа - һаншаг сайтараа эхын һанаа зобоохо. Зүгөөр уран дархан хуби заяанайгаа эхинэй эжин, хүйһөөрөө холбоотой байһан хайрата эжыгээ ходоодоо ехэ ямбалжа ябадагынь урин налгай шарайтай наһатайшуулай дүрэ бүтээлнүүдтэ орожо болоо.

Юрий Эрдынеев залуу наһаяа мүнгэнэй урлалда зориулаа гэбэл, буруу болохогүй. Тэрэ үеын бүтээлнүүдыень нэрлэбэл, хуудаһан хүрэхэгүй. Арадай үндэһэн урлал үзэжэ, гаһа, эбэр хундага, хутагануудые дархалдаг, эхэнэрэй һийхэ, һэнжүүр, бэһэлигүүдые болон ямаршые зэмсэгүүдые үнгэтэ шулуунуудаар, хээтэ угалзануудаар гоёон, уран һайханаар бүтээдэг һэн. Наһан соогоо һураа, шадабария дээшлүүлээ, урлалгын мурсыөөнүүдтэ хабаадаа.

2004 ондо Лениней нэрэмжэтэ гудамжаар Почтамтын урда «Буряад ороной харгын түрүү километр» гэнэн бүтээл Ю.Эрдынеевэй зурагаар табигдаһан. 2005 ондо тэрэнэй зурагаар «Наадаһан заһаад» гэжэ нэрэтэй уһан

ТАБТААНАЙН ТҮҮХЭНЭЭ

Нютагһаамнай олон суута хүбүүд гараһан гэжэ табтаанайхид омогорходог: эмшэд Бадмаевууд, уран зохёолшон Жамса Тумунов, хасагай есаул Табхайн Дугар... Нютагаймнай нэрын удха ойлгуулбал, «Таб», «Табта» гэжэ үгэнүүдһээ бии болоһон гэжэ хэлсэдэг. Урдын сагта энээгүүрхи тала нугаар олон дархад ажаһууһан юм гэхэ. Холо ойрын айлнуудһаа мориёо тахалуулхаяа хүнүүд олоор иишээ ерэдэг һэн ха. «Таб» гэжэ үгэ ородоор «заклепка» гэжэ оршуулагдана, "тавро" гэхэдэшые болохо. «Табтай тахатай морин, табтай тахатай сабхи» гэнэн ябаган үгэ бии. Нютагыемнай тойроод, үндэр томо хаданууд жэрылдэдэг. Баруун тээнэ Доодо Баян Сагаан гү, али Хара Тархи хада харлана. Баруугаарнь – Үлэнтын дабаан. Баруун хойнонь - Бальжин хатанай амидатараа эсэһэн Амидхааша дабаан. Саада тээнэ Түмэн хабсагай бодоно. Үбэртэнь Жамса Тумуновтанай бууса оршодог. Хойнонь – үргэл мүргэлтэ Шонтын үндэр. Ой модоорнь ан гүрөөһэд олон. Зүүн хойнонь – Агын дабаан. Тэндэһээ зүүлжээ харахада, алим жэмэсээр баян Зүдхэлийн дабаан оршодог. Хажуугаарнь эгсэ үндэр хабсагай – Отхорой хада. Зүүн урдань – Шандалиин дабаан. Хара гүрөөһэтэ гэжэ урдандаа нэрлүүлдэг, тэндэ зэрлиг амитад олоор үдэдэг байһан. Тиигээд Ело, Саханай хаданууд. Саханай болон Хара тархийн хоорондохой Табтаанайн гол зубшаад, Ага Дулдарга хоёрые холбоһон харгы зурыдаг. Энэ олон үльгэр түүхэтэ хадануудай хажууда нэмжыһэн тала нуга түхэрээн табха шэнгээр харагдажа, олон дуунуудта ороһон байха.

наһаяа арадайнгаа түүхэдэ, аман зохёолдо зориулһан професортой хөөрөлдөөн, үльгэр домогуудай тайлбари, гүнзэгы удхыень ухашалжа ойлгуулһаниинь сэгнэшэгүйл.

Урагшатай эрын саана ухаатай эхэнэр бии гэжэ зонхой хэлсэдэгынь тон зүйтэй. Наһанайнь нүхэр сэлмэг урин Саржана ёһотойл буряад эхэнэр юм. Эхэнэрэй дүрэ бүтээхэдэ, уран дарханай Саржанаһаа һайшаадагынь гаража ерэдэг гэжэ һанахаар. Хөөрхэн үхибүүдэй шарайда өөрын хүбүүн, басаганай жааханайнь маяг ааша элихэнээр орошоһон шэнги.

Һүүлшын үедэ Юрий Эрдынеев «Бурядай байдал» гэнэн бүтээлнүүдые урлана: залуу эхэнэр һаба соо сагаа бурижа байна ха, хажуудань нэгэ хүгшөөдэй тагшатай халуун сай шомшорон байжа һороно. Шобогор малгайтай хүбүүн буряад эмээл тэбэринхэй; лама үбдэг дээрээ номоо нээнхэй маани уншана; залуу хүбүүн альгаа дэлгэн, айлшадые гэртээ урина ха, нюдэндэнь энеэдэн тогтошонхой, юу шоглохоо байнаш даа гэхээр. Үшөө тиихэдэ

тала дайдын, табан хушуута малай сахюусан – Сагаан үбгэн ехэл дулаахан шарайтай. Бүхы бүтээлнүүдэй дүрэ шарай амгалан тэнюунээр үзэгдэнэ. Харин уран дарханай өөрын, нэгэл тиимэ, хөөрүү, хошонгууша, эдир наһанай манараагүй сэдхэл һанаатай байхадань, бүтээлнүүдыньшые баяр түрүүлмэ сэлмэг байна гээд һанаа һэм.

Улаан-Үдэ хотодо олон уран бүтээлнүүд табигдашые һаа, жэнхэни буряад байдал гэршэлһэнүүдынь үсөөн. Буряад арадай домог, түүхэ, элинсэг хулинсагуудые харуулһан гүнзэгы удхатай гоё һайхан бүтээлнүүд бодхоогдоо һаа, хэндэшые һонирхолтой, мүн холо ойрын айлшадта харуулжаар байха һэн. Жэшэнь, Буха ноён, Эрезэн гутаар, Хун шубуун томоор шудхагдажа табигдаа һаа, ямаршые талмайн үзэсхэлэн гоёолто болохоһоо гадна буряад арадай түүхэ, мүргэл, соёлтой танилсаха газарнуудай нэгэн болошохо байгаал.

Баира БАЛЬБУРОВА.

орьёл «Арбат» дээрэ баригдаа һэн. Буряад орондоо мэдээжэ Дмитрий Будажабэ, суута Гэсэр Зодбоев гэгшэдтэй суг хамта ажал хэгдээ. Тэрэл саһаа хойшо Юрий Эрдынеев хүрэлөөр шудхагдаха бүтээлнүүдээр «үбдэшэһэн», энэ хүндэ урлал шудалжа, дархан мэргэжэлээ бүри дээшлүүлһэн юм.

Уран дарханай ажалда гол һуури буряад арадай угай гурбан шухала уряа һүлдэ (тотем) эзэлдэг: Буха ноён баабай, Эрьеын эрезэн гутаар, Хун шубуун. Бүтээлнүүдэйн

дунда бүргэд хатар наярүүлжа байһан барилдаашаниие, һайхан баетэй басагадые, хуса «һорижо» хэсүүрһэн Будамшууе, үльгэрэй баатарнуудые, хэнгэрэгэ сохин онгондо орожо байһан бөөе болон бусадшые дүрэнүүдые һонирхон харахат. Ю.Эрдынеев түрэл арадайнгаа үльгэр домогуудтай танилсажа, гол удхыень, һаналыень ойлгохоёо оролдодог юм. Суута эрдэмтэн Дашинима Санжиевич Дугаров ажаябуулгадань ехэ нүлөө үзүүлһэн байна. Бүхы

ИВАЛГЫН ДАСАНАЙ ЗУРХАЙ

Гарагай 2-то мартын 18 (шэнын 7).

Бурханда мүргэхэ, найр наада, хайндэр, баяр ёһололоо үнгэргэхэ, гэр доторхи, газарай ажал хэхэ, һамга абаха, ан амитадые ондоо хүндэ үгэхэдэ хайн үдэр.

Нохой, Хулгана жэлтэндэ хайн үдэр. Харин Морин, Хонин жэлтэндэ болгоомжолхо үдэр.

Хүнэй үһэ абабал, арсалдаан болохо.

Энэ үдэр Ивалгын дасанда гэрэй мал харалсадаг "Сагаан Үбгэнэй" хурал үглөөнэй 9 саһаа эхилхэ.

Урагшатай үдэр танда болохонь болтогой!

Гарагай 3-да мартын 19 (шэнын 7).

Даяанда һууха, бурханда мүргэхэ, далга абаха, ёһо гурим, шэнэ юумэ бүтээхэ, шэнэ юумэндэ һураха, фирмэ болон предпрятия нээхэ, шэнэ гэр арамнайлаха, хайндэр, найр, мүрысөө, наада эмхидхэхэдэ хайн үдэр.

Могой, Морин, Хулгана, Гахай жэлтэндэ хайн үдэр.

Бишэн, Тахья жэлтэндэ һэримжэтэй байха үдэр.

Хүнэй үһэ тайрабал, арсалдаха.

Энэ үдэр Ивалгын дасанда "Бэрийн заһалай" хурал үглөөнэй 9 саһаа болохо.

Хойто түрэлөө һайжаруулхые оролдотгы!

Гарагай 4-дэ мартын 20 (шэнын 8).

Будда бурханай үдэр. Энэ үдэр хайн, муу үйлэ хэрэгүүд мянга дахин ехэ болохо.

Бурханда мүргэхэ, һаһа утадхаха, баяжуулгын, элишэлэлгын болон үһа хэрэглэлгын ёһо гуримуудые бээлүүлхэ, нютагай аршаанда, элүүрые хамгаалгын албан зургаануудта ошохо, эм бэлдэхэ, үүхэ, худалдаа наймаа эмхидхэхэ, гол шухала асуудалнуудые баталха, ургамал ургуулханда хайн үдэр.

Хулгана, Гахай, Үхэр, Нохой жэлтэнэй болгоомжолхо үдэр.

Хүнэй үһэ абабал, һаһан утадхагдаха.

Энэ үдэр Ивалгын дасанда "Ганжуурай хурал" үглөөнэй 9 саһаа, элүүржүүлгын "Ехэ Отошын" хурал, һаһа барагшадай хайн түрэлөө олохын "Һуга Намшын" хурал үглөөнэй 9 саһаа болохо.

Элүүр энэ ябахатнай болтогой!

Гарагай 5-да мартын 21 (шэнын 9).

Энэ үдэр һанаһан түсэбүүд, хүсэлнүүд түргөөр бээлүүлэгдэхэ. Бурханда мүргэхэ, баяжуулгын ёһо гурим бүтээхэ, ондоо зондо туһалха, түргөөр, шийдэмгэйгээр юумэ бээлүүлхэ, айлшадые угтаха, искусствын зүйлнүүдые бүтээхэ, тэрээндэ һураха, аша туһатай ажал бүтээхэдэ хайн үдэр.

Бар, Туулай, Могой, Тахья жэлтэндэ хайн үдэр. Харин Үхэр, Луу, Хонин жэлтэнэй һэримжэтэй ябаха үдэр.

Хүнэй үһэ абабал, үбшэн хүрэхэ.

Энэ үдэр Ивалгын дасанда "Ганжуурай" хурал (энэ үдэр Бандида хамба лама Итигеловэй мүнхэ бээдэ мүргэхэ, аша буянда хүнүүд хүртэхэ аргатай)

үглөөнэй 9 саһаа эхилхэ.

Ондоо зондо аша туһаа хүргэгты!

Гарагай 6-да мартын 22 (шэнын 10).

Энэ үдэр эрэшүүлэй хүсэн бүри шанга байха. Гол шухала ажалда һаалта болодог "Модон Хохимой" тэмдэгтэй үдэр. Тиэхэдэ эб найрамдалай болон зол жаргалай эзэн Дашиниматай үдэр.

Бурханда мүргэхэ, сан абаха, субарга бүтээхэ, нангин судар уншаха, уулзалгын ёһо үнгэргэхэ, ехэ тушаалтай зонтой, дарганартай уулзахада хайн үдэр.

Хонин, Бишэн, Тахья, Могой жэлтэндэ хайн үдэр.

Хүнэй үһэ тайрабал, амжалта, хүсэн ехэ болохо.

Энэ үдэр Ивалгын дасанда "Ганжуурай хурал" үглөөнэй 9 саһаа болохо. Хүндэ хайн юумэ хэхэтнай болтогой!

Гарагай 7-до мартын 23 (шэнын 11).

Эб найрамдалай болон зол жаргалай эзэн Дашиниматай үдэр.

хайндэр, найр наада, хадаг табилга эмхидхэхэ, худалдаа наймаа эрхилхэ, шэнэ хубсаһа, зүүдхэл худалдан абаха, гоёлтой салон ошоходо хайн үдэр.

Үхэр, Бар, Туулай жэлтэндэ хайн үдэр. Харин Хулгана, Гахай жэлтэнэй һэримжэтэй ябаха үдэр.

Хүнэй үһэ тайрабал, ухаан һонор, сэдхэл баян болохо.

Энэ үдэр Ивалгын дасанда "Сунды" хурал (собрание сутр) үглөөнэй 9 саһаа эхилхэ.

Ухаатайгаар амархатнай болтогой!

Гарагай 1-дэ мартын 24 (шэнын 12).

Баяжалгын ёһо гуримуудые бүтээхэ, дээдын бурхадта, тэнгэринүүдтэ хандаха, эд зөөри, хубсаһа, эдээ хоол худалдан абаха, худалдаа наймаа эрхилхэ, тулюур зондо мүнгөөр туһалха, үрэхэ тариха, мал худалдаха, түмэршэ, модошо дархашуулай хэрэг, харгын, барилгын ажал хэхэдэ, үбгээ гээһэн һамгантай ниилэхэдэ хайн үдэр.

Луу, Бишэн, Хонин жэлтэндэ хайн үдэр. Харин Гахай, Туулай, Хулгана жэлтэндэ анхаралтай байха үдэр.

Хүнэй үһэ абабал, муу үйлэ хэрэг болохо, ажабайдалда харша байха.

Энэ үдэр Ивалгын дасанда "Алтан гэрэлэй" хурал үглөөнэй 9 саһаа эхилхэ. Харин мүнхэ зөөри үршөөдэг "Намсарайн" хурал үглөөнэй 11 саһаа болохо.

Хүн зондо аша туһа, хайраа бү гамнагты!

Бэлигма ОРБОДОЕВА
буряадшалба.

ИТИГЭЛЫН ХАМБЫН ЗАХЯАНУУД

Мартын 8.

«Би гартаа зулны гэрэл барьсан би», - гэжэ нэгэ ламбагай хэлэнэ.

Дүтэхэнэ, сүүдэртэ байсан Итигэлийн Хамба зулны галын хэлийг заагаад: «Ламанарийн олон болоход, дүл нь ихэ болохо», - гэжэ айлдав.

XXI зуунай эхиндэ, 1927 ондо бисалгалда орсон сагаас зуу шахуу жилийн удаа, мандаа эрьежэ ирсэн Итигэлийн Хамба бидэний хойноос ажиглана, мүн Бурхан шажний Буряад орондо, бүхий дээрээ Россид, сэргэжэ байсний, Бурхан шажний одоо үеийн лама санваартний сэтгэл доторийн байдлийг их анхаралтайгаар ажиглана.

Хамба лама санаагаа үнэн зүрхноос зовоно. Одоо үеийн нийгэм олны оюун сэтгэлийн хүгжилтийн хэмжээгийн зулны гэрлийн үзүүртий зэргэсүүлнэ шуу.

Гэв ч зуун жилийн үмэнэ, урда түрэлдөө, Хамба лама ондоо Буряад оронийг, ондоо Орос улсыг харсан шуу. Тэр үед олон зуугаад олон мянгаад лама хуврагууд тоологдодог байгаа. Харин сүзэгчид, жиндагууд лама багшанарийн зааваринуудийг шууд дагажа, Бурхан багшийн Номийг гүнзэгий бээр ойлгож абахийг оролдодог сэн.

Тиймээс Хамба лама: «Ламанарийн олон болоход, дүл нь их болохо», - гэжэ айлдана шуу. Энэ нь Итигэлийн Хамбын адис үршөөл гэжэ ойлгоно бидь. Учир нь, лама санваартний манай уласта олон болоход, Номийн Гэрэл ихсэн хүгжиж, сүзэгчидийн сүзэг бишрэл бат бэхи, ажабайдал нь аятай зохид болохо зэргэтэй.

Мартын 10.

Хээрэ талад алтаргана сэсгэлэнэ.

«Алтан гургалдайн эм дом», - гэжэ Итигэлийн Хамба айлдав.

Дэмий хоосон үгэтэй хобууч хүнийг зоной дунд алтан гургалдай гэдэг. Ийм хүний сэтгэл нь барчидта баригдаад, ходо хүлгөөтэй байхдаа, тэрэ хобууч хоосон үгэтэй хүн ганса өөрөө бич, харин оршин тойронхи түрэл түтим, танилнууд нь, бүр огт танигдаггүй ч хүнүүд зовоно.

Бурхан шажинд болвол хоосон шашиг үгэ арван хар нүгэлийн нэгэн гэжэ тоологдодог.

Бие, хэл, сэтгэлийн үвчин авчирдаг дэмий хоосон үгний хорний тухай Хамба лама биднийг сэргийлнэ. Мүн энэ үвчний аргалдаг эм гэжэ тон бүх үндэстий алтарганийг Хамба лама заана шуу. Буряад ард түмний сургаалаар бол алтаргана гүн сэсэн ёс заншлийн, омог зоригийн, сэтгэл доторийн хүсний сүлд тэмдэг болоно ха юм.

Мартын 12.

Хоёр эр хүн дэлгүүрт ороод: «Бидэнд 280 метр бүд хэрэгтэй!», - гэв. «Хайрлыг юрэдөө, угыл!», - гэжэ буряад наймаалагша хүүхэн хэлэв.

«Мози, гэжэ хэлэгты», - гэжэ Итигэлийн Хамба тэдэ хоёрто айлдава.

Түбэдөөр, «моси» - үзэл үзэдэг шоогийн шулуунууд болоно. Али нэгэн чухал хэрэгээр хүнүүдийн тусламжа эрижэ ирэхэд, ламанар шоо хаяад, ямар арга хэхэ тухай аврал буулгадаг.

Итигэлийн Хамбын оноодрийн. Захяагийн сүлдэ тэмдэг гэвэл, өөрийнгөө хүсэл саналнуудийг байгаа арга боломжонуудтай зэргэсүүлэн холбохо ёстой. Учир нь гэвэл, хүнүүд гол түлэв их санал горидолтой байдаг. Санасан хүслийн хүсэлдөөгүйд, хүн энэ энээс зовдог, голхордог. Сэтгэл дотроо өөрийнгөө «би» гэдэгтэ шагтагалдаад, нэгэн гэвэл, алибаа санал хүсэл, шунал хурисалда аргагүй овтожо, бодото байдалиг буруугаар цэгнэсний үндэсөөр өөрийнгөө зовлонгийн, хүсэлдөөгүйд саналийн шалтагаанийг тон түрүүн өөрийнгөө сэтгэл дотроос бич, харин өөрөөс гадуур бэдэрхээ завдадаг.

Зовлонгоос сүлөөрэх хамаг арга замуудийг Бурхан багша заажа үгсэн учиртай. Тиймээс өөрийгөө болон гадада юртэмсийг ондоогоор хаража, цэгнэжэ сурах ёстой. Тэгбэл, шунал хурисалийн эршэ хүсэ үлүү ихээр хөмруулах, сандруулахгүй шуу.

Николай БАДМАРИНЧИНОВ
хэвлэлдэ бэлдэв.

<p>Буряад үнэн</p> <p>Учредители: Глава Республики Бурятия, Народный Хурал Республики Бурятия, Правительство Республики Бурятия</p> <p>Генеральный директор-главный редактор - В.В.ХАРТАЕВ Редактор - Т.В.САМБЯЛОВА</p> <p>Редакционная коллегия: И.М.Егоров, П.Л.Носков, М.В.Калашников, И.В.Смоляк (Правительство РБ), А.С.Коренев, Ц.Б.Батуев, В.Р.Булдаев, Ц.Э.Доржиев (Народный Хурал РБ), А.В.Махачкеев - зам.гендиректора, С.Б.Байминова (бильд-редактор), Г.Х. Дашеева, Н.Д.Бадмаринчинов, Л.В.Очирова, Д.Ц.Мархадаева, Б.В.Балданов, В.Д.Дамдинова.</p>	<p>ТЕЛЕФОНЫ:</p> <p>21-54-54 - приемная 21-35-95 - зам.гендиректора - редактор газеты "Бурятия" 21-68-08 - редактор 21-64-36 - бильд-редактор 21-67-81 - выпускающий отдел 21-63-86 - отдел экономических проблем, отдел фотоиллюстраций 21-63-86 - отдел социально-политических проблем 21-64-36 - отдел гуманитарных проблем, отдел бурятского языка и перевода, редакция журнала "Одон" 21-06-25 - редакция журнала «Байгал» 21-60-21 - редакция журнала «Морин Хуур», отдел книгоиздания 21-62-62 - реклама 21-50-52 - отдел распространения</p> <p>Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не рецензируются и не возвращаются. Автор несет ответственность за представленные материалы. За содержание объявлений редакция ответственности не несет. Все справки у рекламодателя.</p>	<p>АДРЕС РЕДАКЦИИ И ИЗДАТЕЛЬСТВА: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. ГУП «Издательский дом «Буряад үнэн».</p>	<p>Подписной индекс 50901 Газета зарегистрирована Региональным управлением регистрации и контроля за соблюдением Законодательства Российской Федерации о средствах массовой информации в Республике Бурятия Свидетельство № Б-0079 от 2 ноября 1994 г. www.burinen.ru e-mail: unen@mail.ru</p> <p>Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн». Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Республиканская типография». Адрес типографии: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13. Подписана в печать 13.03.2013 в 16.00 - по графику; 13.03.2013 г. в 16.00 - фактически. Объем 6 п.л. Заказ №1328. Тираж - 4000 экз.</p> <p>Цена свободная.</p> <p>* Материалы на платной основе. ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (I этаж), Тел.: 21-62-62, 21-60-91 тел./факс: 21-54-54</p>
---	--	---	--

"БУРЯАД ДАЙДЫН ХҮБҮҮНБИ!"

Буряад Республикын габьяата артист, сагнаа урид энэ дэлхэйһээ халин бошохо урасхал түргэн наһатай байһан Сергей Будажапович Сандаковой найхан дурасхаалда зориулһан баледэй ехэ һайндэртэ Гүрэнэй оперо болон баледэй академическэ театрай мартын 16-да бултание урина.

Эбтэй эетэй, аяар 8 хүүгэдтэй гэр бүлын үри болохо Сергейн эжынь **Бальжид Эрдынеевна**, эсэгэнь – **Будажаб Будаевич**, Сэлэнгын аймагай хүтэй нютаг тоонтотой һэн. Будажаб Будаевич инженер мэргэжэлтэй, наһанай амаралтада гараад, "Буряад үнэн" газетэдэ жолоошоноор хүдэлһэн юм. Ажалша бүхэриг, түмэр хүлэгэйнгээ зан абариие һайн мэдэхэ, томоотой зантай энэ хүн бидэниие, "Үнэнэй" журналистнуудые, Буряад ороной аймагуудаар командировкодо нэгэтэ бэшэ абаад ябаһан байха.

Улаан-Үдын нургуулинуудта эхин класста һураһанай һүүлээр 1972 ондо, 10 наһандаа ниислэлэй Хореографическа училищиде ороһон юм. Тэрэ гэхээр Сергей Сандаков хатарай, хүгжэмэй юртэмсэдэ сүм орожо, бүхы наһаяа энэ искуствада зориулаа. Буряадаймнай суута хатаршад, СССР-эй арадай артистка **Л.П.Сахьянова**, РСФСР-эй арадай артист **П.Т.Абашеев** гэгшэдэй шабинь болохо аза талаантай байгаа. Училищи дүүргэһэн залуу артистые Гүрэнэй оперо болон баледэй академическэ театрта абаад, рольнуудые даалгажа эхилээ бэлэй.

Бэлигын, мэргэжэлтэ шадабаринь ехэ түргэн урган хүгжөө. Театрай баледэй солист болоод, "Ангара дүүхэй", «Бахчиса-

райн үһан орьёл", "Хун шубуута нуур", "Эх бурханай дүр" болон бусад зүжэгүүдтэ ялас гэмэ рольнуудые гүйсэдхэһэн юм.

Сергейн эгэшэ, Эдир журналистнуудай Лигын хүтэлбэрилэгшэ, педагогикын эрдэмэй кандидат **Л.Б.Доржиева** иигэжэ хөөрэнэ: -Тайзан дээрэ гарахадаа, Сергей өөрынгөө ролиие, геройн дүрье хатарай аргаар уран һайханаар харуулхаа гадна, шэг шарайгаашье рольдоо тааруулан хубилгажа, драматическа актерой бэлиг-

тэй байһанаа гэршэлэн, үнэншэмэ бэрхээр наададаг бэлэй.

Бүхыгөө дуратай ажалдаа зориулдаг һэн. Москва, Санкт-Петербург хотонуудта үнгэргэгдэһэн манай республикын соёлой болон искуствын декадануудта амжалтатай хабаадалсажа ерээ бэлэй. Үнэн сэхээр театрта алба хэһэнэинь түлөө Буряад Республикын, Россиин Федерациин Правительствын зүгһөө, мүн Буряадай Президентын, Арадай Хуралай Хүндэлэлэй грамотануудаар шагнагдаһан байгаа. Буряад Республикын габьяата артистын нэрэ зэргэ олгогдоо.

Сергеймнай ехэ сог залитай, эсэхээ мэдэнгүй хүдэлдэг һэн даа. "Эргырон" (Үүрэй Солбон") гэхэн чукотско хатарай ансамблиин гол хатаршан байгаа. Мүн Яхадай хатарай театрай солистаар хүдэлдэг һэн.

Богонихон энэ наһан соогоо дэлхэйн арадуудай хатарнуудые ехэ шэнжэлһэн, тэдэниие дэлгэрүүлэн хүгжөөхэ, мүлихэ хэрэгтэ бэлигээ зориулаа гээд һанадагби.

Наһа бараһанайнь һүүлээр "Алтан һаба" татуулхамнай, "Шамбалын орондо лама боложо түрэхэ" гэжэ хэлээ һэн... Нютагайнь ехэ поэт Даша Дамбаевай эдэ мүрнүүд Сергей Сандаковой наһан тухай гэхээр:

Богонихон болзортой алтан ганса наһаяа Булжамуур шубуундал дуун болгожо шата!
(Д.Дамбаев. Алтан зула. 88н.)

Дуун шэнги жэгтэй һайханаар эздэлээд, зоной сэдхэлэй хүбшэргэй дайраад, элин халин ошоһон алтан ганса наһан...

Сэнхир номин Сэлэнгым Сэсэг ногоон эрье дээр Сэдхэн намаяа һуугаарайт. Буурашагүй алдараар Буурал холоһоо суурялһан Буряад дайдын хүбүүнби!

Туяна САМБЯЛОВА.

"НАЙРАМДАЛАЙ ДУГЫ" ЭЛДЭБ ЯНАНАЙ ХҮҮГЭДЫЕ НЭГЭДҮҮЛЭЭ

Буряадай үндэһэтэнэй республиканска 1-дэхи лицей-Бинтернатта хоёр жэлэй нэгэ удаа Сагаалганай үедэ үнгэргэгдэдэг "Найрамдалай дугы" гэхэн үндэһэн соёлой уласхоорондын фестиваль ЮНЕСКО-гэй дали доро абтаба. Тиин 2015 ондо энэ хэмжээ ябуулгада дэлхэйн табан түбиин хүүгэд хабаадажа, Буряад оромнай олон тоото арадуудай харилсалгын, танилсалгын талмай болохонь гээшэ.

Фестивалиин хүндэтэ айлшан, ЮНЕСКО-гэй Ураалай-Сибириин эблэлэй президент Юрий Борисихин "Найрамдалай дугыда" тон үндэр сэгнэлтэ үгөөд, Буряадта ажаһуудаг арадуудай соёл, ёһо заншал, урлал хадаа дэлхэйн анхаралда хүртэхэ ёһотой гэжэ тэмдэглээ.

Үнэхөөрөөшье, фестиваль үргэн дэлисэтэйгээр үнгэргэгдөө: Монголой, Хятадай, Хальмагай, Тувагай, Башкортостанай, Забайкалийн хизарай, Эрхүү можын түлөөлэгшэд, Буряадта ажаһуудаг арадуудай үндэһэн соёлой арбан түб, республикын олон нургуулинууд хабаадаа. Тиин хоёр үдэрэй туршда Буряад драмын театр, ФСК болон лицей-интернат соо мартагдашагүй һайхан, һонирхолтой хэмжээ ябуулганууд үнгэргэгдөө: "Этно-театр", "Этномода" мэтын 5 талмай; буряад болон бусад арадуудай заншалта нааданууд;

үйһөөр урлалга, һэеы гэр соохи байра байдал, кендама нааданда һуралга, буряад арадай инструментнуудтэй танилсалга, бүхэ барилдаан, шэмээшэг нэхэлгэ, йо-йо гэхэн американ нааданда һуралга мэтын аяар 25 мастер-класс; арадай урлалай үзэсхэлэнгүүд, заншалта эдээнэй зүйлнүүдые амталалга. Харин түгэсхэлдэнь ФСК соо гала-концерт болон ехэ гэгшын ёһохор эмхидхэгдээ. Илангаяа РБНЛИ-гэй бүхы хүүгэд, багшанар – хамта дээрээ 700 хүн булта буряад дэглэнүүдые үмдөөд, түгэсхэлэй ёһохор хатархадань, холо ойрын айлшад ехэ һайшаагаа юм.

"Хүүгэд – манай ерээдүй. Тиимэһээ ондоо арадуудай соёл ойлгожо, хүндэлжэ һургалга - фестивалиин гол зорилго болоно. Гадна бидэ Буряадта эбтэй эетэйгээр ажаһуудаг арадуудайнгаа соёл, хүндэмүүшэ абари

зан харуулхаяа оролдообди. Тиигэжэ айлшаднайшье, манайшье хүүгэд энэ хэмжээ ябуулгаһаа нилээд

туһатай, зүб юумэ сэдхэлдээ, ухаан бодолдоо шэнгээжэ абаа гэжэ найданабди", - гэжэ Буряадай үндэһэтэнэй

1-дэхи лицей-интернадайд директор Баир Жалсанов хэлээ.

Дыжит МАРХАДАЕВА.